

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

1994 metai

VILNIUS 1995

INSTITUTE OF LITHUANIAN HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

1994

VILNIUS 1995

INSTITUT FÜR LITAUISCHE GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

1994

VILNIUS 1995

UDK 947.45
Li 237

Redakcinė komisija
Vytautas MERKYS (pirm.), Antanas TYLA (pirm. pavaduotojas),
Vacys MILIUS, Gediminas RUDIS, Rita STRAZDŪNAITĖ (sekretorė),
Gintautas ZABIELA

Redakcinės komisijos adresas:
2001 Vilnius, Kražių g. 5

Išleista Lietuvos istorijos instituto užsakymu

ISBN 9986-02-162-6

© Lietuvos istorijos institutas, 1995

PUBLIKACIJOS

RAIMUNDAS LOPATA

LIETUVIŲ KONFERENCIJOS LOZANOJE 1918 M. RUGSĖJO 5–16 D. PROTOKOLAI

Pirmojo pasaulinio karo metu Lozana buvo svarbus lietuvių politikos centras. Čia įvyko keturios lietuvių konferencijos: 1916 m. gegužės 30–birželio 4 d., 1916 m. birželio 30–liepos 4 d., 1917 m. lapkričio 2 d. Berne prasidėjusi konferencija baigė savo darbą lapkričio 10 d. Lozanoje, 1918 m. rugsėjo 5–16 d. Apie pastarąją, kurios protokolai publikuojami žemiau, istoriografijoje nemažai rašyta¹. Todėl manau, kad neverta dar kartą grįžti prie to meto tarptautinės padėties aptarimo ar lietuviškos politikos būklės apibūdinimo. Norėčiau tik pažymėti, kad konferencijos posėdžių protokolų kopija (mašinarštis) saugoma Pensilvanijos universiteto (Philadelphia, JAV) Van Pelt bibliotekos Rankraščių skyriuje, Jurgio Šaulio dokumentų kolekcijoje (Saugojimo vienetas Nr. 31; 44 lapai). Protokolai spausdinami tokie, kokie rasti archyve – be trumpinimų, kupiūrų. Taisyta lietuviškų žodžių rašyba, skyryba, aiškios korektūros klaidos (sukeistos raidės, skiemenys ar pan.), tikslintos lietuviškos pavardės (Olšauskis – Olšauskas). Santrumpos atskleistos laužtiniuose skliaustuose. Visos išnašos, taip pat teksto paryškinimai ir išretinimai publikacijos autoriaus ir redakcijos.

Naudodamasis proga dėkoju prof. Alfred'ui Erich'ui Senn'ui, dr. Vėjui Liulevičiui, padėjusiems patekti į minėtą dokumentų saugyklą, taip pat Aušrai Lopatienei už pagalbą perrašant protokolus.

---

¹ Step onaitis A. Atsiminimai. 1914–1919 lietuvių veikla Šveicarijoje Did. karo metu. Kaunas, 1940. P. 177–195; Sukiennicki W. East Central Europe during World War I: from foreign domination to national independence. New York, 1984. Vol II. P. 800; Senn A. E. Lietuvos valstybės atkūrimas 1918–1920. Vilnius, 1992. P. 35–36; Eidintas A. Slaptasis lietuvių diplomatas. Vilnius, 1992. P. 99–107.

LIETUVIŲ KONFERENCIJA 1918 M. RUGSĖJO 5–16 [D.] LAUSANNE
(trečioji Lausanne'j, ketvirtoji iš viso Šveicarijoj karo metu)

Dalyvauja:

Jo šviesenybė p. A. Smetona, Valstybės Tarybos pirmininkas (privačiai), kun[igas] kan[auninkas] K. Olšauskas, Lietuvių tautos tarybos pirmininkas, kun[igas] dr. V. Bartuška, Lietuvių tautos tarybos vice-pirmininkas, k[unigas] V. Daumantas, Lietuvių tautos [tarybos] narys, p. J. Gabrys, L[ietuvių] inf[ormacijos] biuro pirmininkas, k[unigas] A. Petrusis, Valstybės Tarybos narys, kun[igas] A. Steponaitis, Centr[inio] komit[eto] „Lithuania“ pirmininkas, prof[esorius] A. Voldemaras, Valst[ybės] Tarybos narys, p. M. Yčas, Valst[ybės] Tarybos narys.

Vėliau atvyksta:

kun[igas] J. Dabužis, Amerikos lietuvių tarybos įgaliotinis, p. K. Pakštas, Amerikos lietuvių tarybos įgaliotinis.²

I posėdis

1918 m. rugsėjo 5 [d.]

Kun[igas] kan[auninkas] K. Olšauskas, Lietuvių tarybos pirmininkas, sveikina atvykusius iš Lietuvos svečius. Pažymi svarbą jų atvykimo ir konferencijos dėl Lietuvos nepriegulmybės galutinio iškovojimo. Galų gale linki kloties darbe.

P.A. Smetona, Valstybės Tarybos pirmininkas, sveikina Šveicarijos lietuvius. Išreiškia džiaugsmą, kad jie (Šv[eicarijos] lietuviai) žymiai pasidarbavo dėl tėvynės, garsinant jos vardą ir nepriklausomybės obalsį tarp svetimtaučių ir einant ranka į ranką su Valstybės Taryba kovoje už nepriklausomybę.

P r e z i d i u m o r i n k i m a i .

Pirmininko vieta užproponuota p. A. Smetonai, Valst[ybės] Tarybos pirmininkui. Jam atsisakius, išrinkta kun. kan. K. Olšauskas, L[ietuvių] t[autos tarybos] pirmininkas.

Vice-pirmininku – p. M. Yčas, Val[stybės] Tar[ybos] narys. Sekretoriais: k[un.] A. Petrusis, Valst[ybės] Tar[ybos] narys ir k[un.]. A. Steponaitis, L[ietuvių] taut[os] tarybos kasininkas.

² *Praleistos kunigo Juozo Purickio, Lietuvos Valstybės Tarybos nario, ir Balio Mastausko, Amerikos lietuvių tarybos įgaliotinio, pavardės.*

Konferencijos programa.

P. A. Smetona pasiūlė svarstymui sekančius punktus:

1. Pranešimas apie veikimą įvairiose šalyse.
2. Nustatymas tvarkos bendram veikimui.
3. Bėgantieji reikalai.
4. Dėl santykių su Amerikos lietuviais.

P. J. Gabrys paduoda programą, Šveicarijos lietuvių nustatyta:

I. Pranešimai:

1. Vidurinė Lietuvos politika.
2. Užsieninė Lietuvos politika:
  - a) Rusijos lietuvių veikimas.
  - b) Šveicarijos lietuvių veikimas.
  - c) Amerikos lietuvių veikimas.
  - d) Berlyno atstovybės veikimas.

II. Konferencijos kompetencija.

III. Lietuvos Valstijos organizavimas:

- 1) Karalius.
- 2) Seimas.
- 3) Valdžia [ministerijos].
- 4) Kariuomenė.
- 5) Administracija.
- 6) Bažnyčia.
- 7) Teritorija.

IV. Lietuvos santykiai su kaimynais:

- 1) Vokietija [konvencijos],
- 2) Lenkija,
- 3) Gudai,
- 4) Latviai,
- 5) Ukrainai.

V. Lietuvos santykiai su Entente³ ir neutraliais:

- 1) Vakarų Europa,
- 2) Amerika,

³ Entente (pranc.) – Antantė.

- 3) neutraliteto klausimas,
- 4) Lietuvos valstijos pripažinimas.

VI. Labdarybė:

- 1) belaisvių paliuosavimas,
- 2) pasitraukusiųjų Rusijon gražinimas,
- 3) karo aukų šelpimas,
- 4) Amerikos lietuvių gražinimas.

VII. Praktikos dalykai [planų nustatymas].

VIII. Lietuvos turtai Rusijoje.

Pabaigus p. J. Gabriui skaityti programą, k[un.] V. Bartuška pataria pirma visko paskaityti paskutines Liet[uvių] konferencijos [Berne] rezoliucijas⁴.

Prof. A. Voldemaras pareiškia, kad, kadangi Lietuva pasiskelbė valstybe, tai Taryba tapo suverenia valdžia; čia atvykusieji jos nariai negal[i] dalyvauti balsavimuose ir konferencijos nutarimai jų neriša. Neriša jų taipogi dėl to, jog čia atvyko tik lietuviai, gi kitų Lietuvos tautų atstovų nėra konferencijoje.

P. J. Gabrys. Pernykštė konferencija nusistatė, jog nutarimai riša visus, tai išpuola, kad ir nūn taip būtų. Liet[uvių] taut[os] tar[nybos] (Šveicarijoj) veikimas turi didelę svarbą; ji daug pagelbėjo ir gali pagelbėti Lietuvos neprigulmybės klausime; savo veikimu ji parėmė ir Valstybės Tarybos veikimą. Taigi čia reikia tinkamai susitarti. Jeigu atvykusieji mano tik pasitarti, pasikalbėti, o ne rimtai dalykus apsvarstyti ir nutarimus padaryti, tai nėra ko laiko gaišyti, bet geriau išsiskirstyti prie darbo kiekvienas sau.

P. A. Smetona pažymi maždaug toj prasmėj, kaip p. A. Voldemaras, jog jeigu Valstybės Taryba suvereni, tai konferencijos nutarimai jos neriša. Čia bus tik pasiinformavimas iš abiejų pusių, kas dėl kitų tautų čia atstovavimo, tai užtenka esą, jei V[alstybės] Tarybos pirmininkas ir keli nariai yra.

K[un.] V. Daumantas pažymi, jog balsavimo reikalingumas ar nereikalingumas paaiškės iš referavimo ir tuomet bus galima dalykas nustatyti. Kas dėl kitų tautų – tai jos V[alstybės] Taryboj nedalyvauja.

K[un.] V. Bartuška. Pernai po ilgų ginčų prieita prie išvados, kad konferencijos nusprendimai rišo visus. Dabar atvykusieji gerb[iamieji] svečiai kalba vėl kitaip. Visų šalių lietuviai pripažino V[alstybės] Tarybą suverenia. Bet jeigu imsime Tarybą idealėj prasmėj, tai pamatysim, jog ji ne visame kame tobula. Tai gi reikalinga, kad ji tartųsi ir darbuotųsi išvien su kitų šalių lietuviais.

⁴

Turima omenyje 1917 m. lapkričio 2–10 d. lietuvių konferencija Berne ir Lozanoje. Jos posėdžių protokolus žr.: Lietuvos Istorijos Metraštis. 1992. V., 1994. P. 181–201.

P. M. Yčas. Joguei V[alstybės] Taryba suvereni, tai ji gali duoti įsakymus kitur gyvenantiems lietuviams. Iš ten turi išeiti direktyvos, o ne iš konferencijos. Kiti neturėtų tuo užsigauti, nes visi darbuojamės dėl tėvynės labo.

K[un.] J. Purickis pažymi, jog V[alstybės] Taryba yra suvereni nurodant, kad tokiam chaoso kas kitas sunku sudaryti. Taigi jos (Tarybos) autoritetą reikia pripažinti ir jį ginti prieš priešų užpuldinėjimus.

Pr[of.] A. Voldemaras aiškina, kad jis dėl to išskėlė balsavimo ar nebalsavimo klausimą, kad paduotoje Šv[eicarijos] lietuvių programoje yra paliesti dalykai, kuriuose V[alstybės] Taryba jau yra nusistačiusi, optavusi.

P. A. Smetona aiškina, jog, atsižvelgiant į Amerikos lietuvių atvykimą, V[alstybės] Taryba davusi tam tikras instrukcijas, kokių būdu dalyvauti konferencijoj. Tas paaiškės iš referavimo.

A. Steponaitis. Kadangi V[alstybės] Taryba negali veikti kol kas visoje liuositybėje, reikalinga, kad kitų šalių lietuviai darbuotųsi išvien. Atsižvelgiant į tai ir taipgi į susinešimo sunkumą šiais laikais, reikalinga padaryti tam tikri nutarimai, kurie rištų vienus ir kitus. Jeigu nutarimai neriša, pav[yzdžiui], V[alstybės] Tarybos narių, tai čionykščiai lietuviai gali pasakyti vieną gražią dieną: „dėl ko mus riša tie nutarimai“; Amerikos lietuviai nė tiek su tuo nesiskaitys. Tuomet veiks kiekviena savotiškai ir išeis anarchija.

Po šių kalbų posėdis užsibaigė.

II posėdis

1918 m. rugsėjo 5 d.

Priimt[a] Šv[eicarijos] lietuvių pasiūlyta programa.
Skaitoma pereitų metų (Berno) konferencijos rezoliucijos.

1. P r a n e š i m a i

Referavimas apie Lietuvą.

Referentas (A. Smetona) praneša, jog apsakys: 1. V[alstybės] Tarybos veikimą. 2. Lietuvos padėjimą.

V[alstybės] Tarybos veikimas nuolat buvo trukdomas vokiečių. Vokiečiai nors kalba apie Lietuvos neprigulmybę, tačiau iš tikrųjų tai nori ją ar šiokiu, ar tokiu būdu aneksuoti.

Taikos tarybos Bras[toje]. Link dalyvavimo lietuvių Liet[uvos] Brasotos tarybose referentas praneša, jog vokiečiai sakė sutiksią leisti tenai 2–3 atstovus, jei lietuviai paskelbs I dalį nutarimų iš 11.XII.1917 m. Taryba nesutiko kitaip, kaip su priedu, jog galutinai dalykus nustatys Seimas. Vokiečiai su tuo nesutiko ir atstovai tarybosna nebuvo įleisti.

8 sausio 1918 m. V[alstybės] Taryba tarėsi su vokiečių valdžia link nepri- gulmybės paskelbimo. Buvo maždaug nustatyta, jog 8 sausio 1918 m. vokiečiai paskelbs nepriklausomybę, gi lietuviai I dalį nutarimų iš 11.XII.17 P. R. Nadol- ny⁵ patvirtino tą raštu.

P. J. Šaulys nuyko Berlynan, kad pavaryti dalyką per valdžias. Tačiau su „massgebende“⁶ valdžia nesimatė.

Vokiečiai, atsižvelgdami į tai, kad lietuviai vis apeliuoja į Seimą, etc., nepa- skelbė nepriugulmybės 8 sausio. P. M. Erzbergeris ir Reichstagas pritarė nepri- gulmybės paskelbimui.

P. J. Šaulys netinkamai referavo dalykų stovį pargrižęs iš Berlyno.

Pačioj Liet[uvos] Taryboj buvo susirėmimai tarp narių, ypač tarp kairiųjų su kitais visais.

23 kovo paskelbimas. V[alstybės] Taryba nuolat daėdė vokiečiams dėl liuosybės išgavimo. Energingai pasidarbavus Berlyne gyvenantiems lietu- viams, su pagelba Reichstago tapo išgauta, vargais negalais, 23 kovo 1918 m. paskelbimas kas dėl Lietuvos nepriklausomybės. Tai paskelbė reichskancleris vardu kaizerio Berlyne, akivaizdoje Lietuvos atstovų ir taipogi atstovų nuo vo- kiečių valdžios.

Tarybos padėjimas. Tačiau Lietuvos padėjimas ne[i] po to nepagerėjo. Vokiečiai vis manė apie uniją tai su Prūsais, tai su Saksais. V[alstybės] Tarybos veikimas pasiliko suvaržytas po senovei. Su ja net pradėta šiurkščiai elgtis. Pav[yzdžiui], p. D. Malinausko paskutinę karvę atėmė. Į apie 2000 skundų, pa- duotų Tarybos valdžiai, vos į 10% atsakyta ir tai su visokiais iškraipymais.

Valdžia protegavo visokias agitacijas lenkų ir žydų prieš V[alstybės] Tarybą. Platinama buvo gandai, jog V[alstybės] Taryba pardavė Lietuvą vokiečiams, jog vokiečiai rinks jaunimą kariuomenėn ir t.t.

Vokiečiai net taip grasino, jeigu nenorit unijos su Prūsais ar Saksais, tai ne- duosim jokios liuosybės. Reikia pripažinti visgi tai, jog juridiškai⁷ šiek tiek sušelpė Tarybą. 50.000 markių davė Tarybai, gi 100.000 markių pabėgėlių pargrąžinimui iš Rusijos (iš čia 80.000 – vieniems Voronežo mokiniams). Be to Centr[inis] komitetas gavo 50.000 markių. Nūn jau leistas liuosas važinėji- mas iš apskričio į apskritį.

Karaliaus išrinkimas. V[alstybės] Taryba, matydama, kad dalykai Lie- tuvoje neina geryn (rekvizicijos aštrios, vokiečių elgimasis žiaurus, militarė

⁵ *Nadolny Rudolf – Vokietijos Užsienio reikalų ministerijos tikrasis patarėjas, vadinamojo Rytų skyriaus vadovas.*

⁶ *Massgebende (vok.) – vadovaujanti, autoritetinga.*

⁷ *Turėtų būti – finansišškai.*

valdžia nenori iš[si]kraustyti, etc. etc.) sumanė išrinkti karaliu J[o] M[alonybę] Urach, Würtembergo karališkos giminės nari, kurį proponavo Vokietijos Centras⁸. Vokiečių valdžia buvo tam priešinga. Slaptai susižinota su kandidatu į karalius ir padaryta tam tikra sutartis. 11 liepos 1918 m. Taryba galutinai nutarė rinkti J. M. Urachą karaliumi. Šis pasirašė ant sutarties. Vokiečiai išsigando ir norėjo užglaistyti visą dalyką. Spaudai kuo labiausiai užgynė Vokietijoje apie tai skelbti. Tačiau Šveicarijos lietuviai plačiai po pasaulį paskleidė žinią. Vokiečiai stengėsi demontuoti ir visokiais būdais aiškinti per laikraščius.

Ant Tarybos labai užtat supyko ir išdavė paliepinimus labai varžančius V[alstybės] Tarybos susirinkimus. Militaerverwaltung⁹ Lietuvos laikraščiams įsakė atspausti „Nord deutsche Allzeitung“ straipsnį link karaliaus. „Liet[uvos] Aidas“ ir „Tėvynės sargas“ atsisakė talpinti ir tapo sustabdyti. „Dar[bo] Balsas“ patalpino.

Drauge su karaliaus išrinkimu L[ietuvos] Taryba pasiskelbė Valstijos Taryba. Ir tas vokiečiams nepatinka. Jie aiškina, kad išrinkti karalių ir pasiskelbti Valstijos Taryba lietuviai neturėjo teisės be vokiečių valdžios žinios. Lietuviai aiškina tai tuomi, kad vokiečiai negerai elgėsi su jais, kad neleido tartis etc.

Tuo pat taipgi laiku tapo kooptuoti Tarybon 6 nauji nariai: dr. J. Alekna, dr. E. Draugelis, dr. J. Purickis, p. S. Šilingas, prof. A. Voldemaras, p. M. Yčas. Valdžia ir jų kol kas nepripažįsta.

Per balsavimą dėlei karaliaus rinkimo iš salės išėjo 4 socialistai, kai kurie išreiškė norą grįžti Tarybon (p. Vileišis), kiti gi skaitomi iš Tarybos pasitraukusiais.

Bar[ono] F. Ropp'o sumanytoji draugija. Baronas von Ropp'as, kuris veikia Auswartiges Amt'o¹⁰ lėšomis ir prasmėj, tačiau kuris save vadina lietuviu ir turi dvarą Lietuvoje, sumanė sutverti draugiją („Verband“)¹¹. Čia turėjo ineiti dvarininkai, ūkininkai ir dvasiškija (reprezentantai). Sudarė įstatus viens Ropp'as. Jie pasirodė per daug imperialistiški. Tartasi Kaune keletą dienų, pradedant nuo 1 liepos š.m. Atvyko apie 8 dvarininkai ir keletas dvasiškių. Prie jokių rezultatų neprieita.

P. Ropp'as tuomet tarėsi su Aleks[andru] Tyškevičium, Taujėnų Radvila ir Kosakovskiu¹².

⁸ Vokietijos katalikų centro partija.

⁹ Militaerverwaltung Litauen (vok.) – Karinė Lietuvos administracija.

¹⁰ Auswartiges Amt (vok.) – Vokietijos Užsienio reikalų ministerija.

¹¹ Verband (vok.) – draugija.

¹² Konstantinas Radvila (Radziwiłł Konstanty) ir Kosakovskis Stanislovas (Kossakowski Stanisław) – stambūs Lietuvos dvarininkai.

Bar[onas] Ropp'as neturi užsitikėjimo pas lietuvius. Spėjama, jog tą Komitetą jis tvėrė, kad nuversti Vals[tybės] Tarybą.

Konvencijos. Vokiečiai nenori suteikti Lietuvai liuosybės, nė karaliaus Mindaugo II pripažinti, kol nebus padaryta konvencijos. Ir su konvencijomis neskubina, nes nori ilgiau čiułpti Lietuvą ar gal net aneksuoti, jei seksis. Dabartinė Entente's ofenzyva ragina juos paskubinti konvencijos padaryti. Gandas apie atvykimą Šveicarijon Amerikos lietuvių su priešvokiškomis, respublikoniškoms tendencijomis paragino vokiečius išleisti lietuvių atstovus Šveicarijon.

Mažumos. Iš Gardino gubern[ijos] pasitraukė apie 500.000 gyventojų Rusijon. Jų organizacijos atsiuntė 3 atstovus (Bachanovič...) į Vilnių pas Vals[tybės] Tarybą su prašymu, kad Gardino gubern[iją] prijungtų prie Lietuvos, nes tenai gyvena juodvyžiai¹³, kurie nenori prisidėti nė prie Lenkijos, nė prie Baltgudijos. Jie pripažįsta lietuvių kalbą valstybine, tik prašo sau šiokią tokią savivaldą.

Baltgudijos lenkai kreipėsi į Ob[er] Ost¹⁴ prašydami, kad sudarytų Baltgudžių Valstiją. Ob[er] Ost nelabai tuo rūpinasi. Kreipėsi taip prie V[alstybės] Tarybos per kun. O'Rourke, kad juos priimtų prie Lietuvos. P. A. Smetona atsakė, kad pas juos yra partija bolševikiška, kuri traukia prie Rusijos, taigi iš to nieks neišeisų.

Yra žydų, kurie grįžta Lietuvon, bet yra ir tokių, kurie Rusijon važiuoja. Seniau jie norėjo, kad Lietuva būtų prikergtą prie Rusijos dėl to, kad tokiu būdu jie galės geriau ginti savo reikalus turint savo atstovus (kaipo federatyvės valstijos). Dabar jie jau pradeda pamažu tartis su lietuviais.

Bolševikų grįžimą į Lietuvą vokiečiai proteguoja, kaip proteguoja ir kitus elementus, kovojančius prieš lietuvius. Sako to reikalaujanti „Hoche Politik“¹⁵; žinoma, viešai to nenori prisipažinti. Daugelis „bolševikų“ grįžo su dideliais pinigais propagandai (milijonais rub.) ir plačia agitacine literatūra. Grįžo p. J. Smolskis, p. P. Avižonis, p. Vailokaitis ir kiti.

III posėdis

1918 rugsėjo 6 d.

R i b o s . Val[stybės] Taryba pirma manė apie mažą Lietuvą; tačiau kaip pamatė, jog vokiečiai nori įlysti „klynu“ į Gardino gub., jie nori išgauti didelę Lie-

¹³ Juodvyžiai – jotvingiai.

¹⁴ Ober Ost (iš Ober-befehlshaber Ost; vok.) – Rytų fronto karinė vadovybė.

¹⁵ Hoche Politik (vok.) – aukštoji politika.

tuva. Vokiečiai nenori perleisti Palangos, bet dar prie Kuršo prijungti dalį K[au-
no] gub. iki Telšių, kad turėtų kelią į Kuršą. Apie tai prasitarė vienas vokietis
p. M. Yčui Kijeve, kad[a] Kovelyje buvo vokiečių kolonistų suvažiavimas.
Šiaurinį (rytų) Kauno gub. kampą vokiečiai priskyrė prie Kuršo. V[alstybės]
Taryba padarė prieš keletą (3) mėnesių prašymą vokiečiams, kad prijungtų prie
Lietuvos Ilūkšto apskr[itį], letgalius. Iki šiol nėra atsakymo.

Dysnos apylinkės gyventojai vieni nori prie Lietuvos, kiti prie Baltgudijos,
treti prie Latvijos. Vileikos gyventojai: 1) katalikai prie Lietuvos, 2) pravoslavai
prie Rusijos.

Lenkininkai. Lietuvos lenkininkai reikia dalyti į dvi kategorijas: dvarininkų
ir miestiečių su dvasiškijs.

Vilniaus dvarininkai vadina save lenkais, Lietuvos piliečiais; Kauno ir Su-
valkų gub. – lietuviais lenkiškos kultūros. Miestiečiai ir dvasiškijs po senovei
gieda lenkišką giesmelę. Vilniuje veikia „Komitet Narodowy“¹⁶. Vokiečiai žiūri
į jų veikimą per pirštus. Jie turi 4 gimnazijas, 30 mokyklų, mokytojų seminariją,
keletą kursų. Pinigus gauna iš Vevey¹⁷ ir iš Krokuvos vyskupo. Be to, suvartota
90.000 rub., pasisavintų nuo lietuvių.

Dabar jau įneigos mažinasi. Liaudies mokytojų alga silpna – 90–95 markės.
Tačiau jie darbuojasi iš pasišventimo; dažniausiai jie yra erzats¹⁸ mokytojai.

Statistika. Naują statistiką Lietuvos daryti neverta dabar, nes rezultatai
bus kaip 1916 m. Tik gavus savo valdžią galima bus padaryti.

M. Yčas ir visa eilė kitų žinomų lietuvių veikėjų užrašyti lenkais; tas parodo
tendenciją.

Universitetas. Išrinkta komisija: p.p. M. Yčas, A. Voldemaras, J. Puric-
kis, M. Biržiška. Butą valdžia atiduoda. Remontui paskyrė 50.000 m[arkų]. Jau
buvo pradėję remontą, tačiau, išrinkus karalių, sustojo.

Prie Universiteto atidengimo leidimo ypač daug prisidėjo kun. K. Olšauskas
savo atsilankymu pas prinčą Leopoldą¹⁹.

Rudenį (spalių mėnesį) jau tikimasi atidaryti universitetą.

Kas dėl profesorių, – tai nelengvas dalykas. Ypač trūksta juristų profesorių.

Gimnazijos. Ypatingas noras užėjo steigti gimnazijas. Suvalkijoje pristeig-
ta 6 gimnazijos. Mokytojai ne visur kompetentiški. Anot p. M. Yčo, reikalinga
jas (gimnazijas) reviduoti, koncentruoti, netinkamus mokytojus pakeisti geres-
niais. Iš viso dabar yra Lietuvoje 19 gimnazijų. Pilnos gimnazijos yra 3 Vilniuje,
1 Kaune, 1 Marijampolėje, 1 Šiauliuose (čia direktorius p. A. Klupšas).

¹⁶ Komitet Narodowy (lenk.) – Tautinis komitetas.

¹⁷ Vevey vietovėje (Šveicarija) veikė lenkų Generalinis komitetas karo aukoms Lenkijoje šelpti.

¹⁸ Erzats (vok.) – surogatas, pakaitalas.

¹⁹ Leopold von Bayern – Vokietijos Rytų fronto kariuomenės vyriausiasis vadas.

Vilniuje manoma atidaryti konservatoriją. Tuomi rūpinasi p. J. Tal[lat] Kelpša, kun. T. Brazys ir p. J. Naujalis. Lėšų stoka kol kas trukdo.

Mokyklose (ypač apie Virbalį) vokiečiai nori varyti germanizaciją.

Kun. K. Olšauskas užklausė, kas sumanė nuo „Saulės“ namus pirkti.

P. M. Yčas atsakė, kad tai jo sumanymas. Aiškino tuomi, kad per tai gal pinigų išgaus nuo valdžios ir kad reikalingi namai dėl mokytojų seminarijos (manoma steigti 1 Vilniuje, kitą Kaune).

Apšvietimo komisija. Į Švietimo komisiją V[alstybės] Tarybos įeina: kun. V. Mironas, p. M. Yčas ir p. K. Bizauskas; kooptuoti p. J. Vokietaitis, p. Jonas Yčas ir p. P. Mašiotas. Kooptuoti atsako prieš[į] Tarybos narius, o šie – prieš Tarybą.

Grįžimas iš Rusijos. Jau grįžo apie 200.000 lietuvių. Baisios sunkenybės grįžtantiems: išnaudoja arba atima pinigus ir bolševikai, ir vokiečiai. Tik per kyšius beveik ir galima pargrįžti. Ant sienos laiko po 3–5 savaites. Valgyti nėra kas. Svaras duonos 5 rubliai. Dar palei Polocką išlaikė 5 savaites 1500 vaikų, amžiaus 5–12 metų.

Link jų p. M. Hoffmannas²⁰ atsakė: „mes negalim daug iš karto įleisti, nes duonos neturim“. P. W. Gayl²¹ buvo atsakęs, kad įsileis tik 12 000 lietuvių. Vienu kartu buvo pargabenta 1300 mokinių. Traukinį vokiečiai užlaikė. Bolševikai atėmė visą inventorių. „Saulės“ (variniai katilai etc.) išvežta iš Kauno.

Lukjanowski lageryje (ties Ki[j]evu) buvo 800 kareivių. Juos nenorėjo leisti Lietuvon ir iš tenai norėjo išmesti. Sakė, kad taip valdžios įsakyta. P. M. Yčas išsirūpino leidimą grįžti.

Konstitucija. P. Leonas išdirbo projektą. Jis jurdunaevatingai²² sustatytas: valdžios tarsi visai nebūtų. Schema gera.

Vilniuje irgi pagaminta. Taipgi ir Šveicarijoj (p. J. Gabrio).

Centr[alini]s Komitetas. a) Rusijos lietuvių veikimas. (M. Yčas).

„Centralinis Lietuvių Komitetas“²³ ne tik šelpimu, bet ir šiaip atstovavimu lietuvių užsiiminėdavo.

1916 m. p. Pet[ras] Vileišis padavė „mezliavos“ sumanymą. Sumanymas geras, tik nepasisekė įvykdyti.

P. S. Šilingas sudarė komisiją, kurion manė sukviesti visų srovių žmones. Išėjo ginčai ir dalykas suiro.

²⁰

²⁰ *Hoffmann Max – Vokietijos kariuomenės Rytų fronto generalinio štabo viršininkas.*

²¹ *Gayl Wilhelm – Kauno srities krašto viršininkas.*

²² *Taip tekste.*

²³ *Tai yra Lietuvių draugijos nukentėjusiems nuo karo šelpti Centrinis komitetas.*

R[usijos] [lietuvių] tautos taryba. Tuomet padaryta partijų atstovų susivažiavimas (čia buvo ir Dūmos atstovai). Pasistengta sudaryti organą; iš čia kilo „Tautos taryba“. Ir čia buvo ginčų tarp partijų.

Revoliucijos pradžioje lietuviai galėjo paimti Lietuvos įstaigas savo rankos. Tačiau Taryba susivėlino: sutarta 18 kovo, gi raštas rusams įduotas tik gale balandžio 1918 m.

Seimas. Nors seiman atvyko daug žmonių, tačiau L[ietuvos] neprigulmybės klausime išėjo ginčai ir kairieji apleido susirinkimą, teisybė, jau išnešus neprigulmybės rezoliuciją.

P. Leonas apleido salę tardamas: „Eikim iš čia, kad nė dulkės neliktų“. Vienožinskaitė: „Atsimeskim nuo senojo svieto...“. P. S. Šilingas išėjo paskui, nuleidęs akis.

Po kiek laiko susitvėrė „Vyriausioji lietuvių taryba Rusijoje“.

Ji steigė savo skyrius ir darbavosi įvairiose pakraipose. Atėjus laikui, kuomet lietuviai galėjo grįžti namon, jie teikė pasus grįžtantiems. Už tai bolševikai daugelį susodino į kalėjimus.

Dabar jau tik trys (kun. J. Vailokaitis, p. M. Sleževičius ir p. Pakštas) pasilieka Rusijoje ir rūpinasi lietuvių turtais bei kitokiais dalykais.

Gruzinai – Ukrainai. Gruzinai ir ukrainai geruos santykiuos su lietuviais. Jie laukia lietuvių pasiuntinių ir ketina savo atsiųsti Lietuvon.

Baltarusiai. Baltarusių dvarininkai nori jungtis prie Lietuvos. Visa liaudis nepkenčia lenkų, nes čia stovėjo jų korpusas, kuris pasižymėjo žiauriomis revizicijomis.

K[unigaikštienė] M. Radvilienė pamojo į gudus. Ji daug gero padarė lietuviams per karą (šelpimu) ir daug dar darys. Ji gyvena dvare ties Minsku.

IV posėdis

1918 rugsėjo 6 d.

P. S. Š[alkauskio] dalyvavimo klausimas. Atvyksta p. S. Šalkauskis, pakvieštas atvykusių iš Lietuvos pasiuntinių. Kyla jo dalyvavimo klausimas. P. S. Šalkauskis prasišalina iki klausimas bus išrištas. Kun. V. Bartuška praneša, kad p. S. Šalkauskis (kaip ir kiti Fryburge gyvenantieji lietuviai) atsiakinėdavo darbuotis išvien su čionykščiais lietuviais, aiškindamas, jog jis studentas – tai į politiką neprivalęs kištis. Gi čia politiškas susirinkimas.

P. J. Gabrys: galėtų dalyvauti pranešimuose iš Lietuvos, bet ne iš Šveicarijos.

P. M. Yčas: ištikimas žmogus, tai dėl ko neleisti.

Pr[of]. A. Voldemaras: gal ir negerai, kad užkviesta be pasitarimo su visais. Pasiklausymas pranešimų – tai ne politiškas veiksmas.

Kitų nuomonės maždaug panašios, sutikta maždaug su tuo, kad leisti dalyvauti pranešimuose. 5 balsai už leidimą, 2 – prieš ir kiti 3 susilaikė.

P. S. Šalkauskis dėkoja už kvietimą, bet, kad netrukdytų konferencijos darbą, velija atsisakyti. Kreipdamasis į atvykusius iš Lietuvos, sakė, kad su atydzia sekė V[alstybės] Tarybos darbą ir juo džiaugėsi. Nors neįgaliotas, sveikina čia atvykusius vardan Fryburgo lietuvių. Pažymi, jog semia Europoj mokslą, kad pagalios Lietuvoj darbuotis.

Pirm[ininkas] A.Smetona dėkoja už pasakytus žodžius. Džiaugiasi, kad čia lavinasi jaunuomenė, kuri vėliau naudingai pasidarbuos Tėvynėj. Linki kloties darbe.

P. Šalkauskis išeina.

Referuoja toliau p. M. Yčas.

Susirink[imas] Kijeve. Per susirinkimą Rusijos tautų Kijeve iškelta Lietuvos savivaldos klausimas. Ypač čia pasidarbavo p. A.Voldemaras. Pagalios jį palaikė socialistai. Susirinkusieji pilnai pritarė tam.

Liet[uviai] bolševikai. Kuomet užviešpatavo „bolševikai“, liet[uviai] – bolševikai pradėjo imti savo rankosna liet[uvių] organizacijas ir turtus. Atėmė bent kelių milijonų rublių vertės turtų. Pat[ys] nuo valdžios išgavo vos 350.000 rubl. Aukščiau minėtieji 3 nariai Cen[tralinio] Kom[iteto] nūn daboja dar neatimtus turtus.

Karininkai. Rusijoje susiorganizavo daug lietuvių geležinkelininkų ir apie 600 paštininkų. Karininkų organizavimas nevisai pasisekė. Valdžia iš pradžių priešinosi, bet paskui pasidarė sukalbamesnė. Kerenskis leido susiorganizuoti du pulkus. Susiorganizavo Smolenske ir Vitebske (Vitebsko kareiviai lietuviai apgynė popus nuo apiplėšimo). Smolenske pulkininku buvo p. J. Kubilius, Vitebske – p. S. Nastopka. Bolševikai išvaikė vienus ir kitus.

Ilgiausiai gyvavo lietuvių batalionas Ukrainoj, taip vadi[namas] „Opornyj batalijon“²⁴. Vadovavo inž. V. Čarneckis. Jie užgriebė gerokai amunicijos ir provijanto ir galėjo ilgai laikytis. Jie manė grįžti Lietuvon visame susiorganizavime. Tas buvo nelengva. Pasiskelbė neutraliais. Jie atlikinėjo sargybinių tarnystę iki birželiui. Buvo tai 600 žmonių. Vokiečiai apsupo naktį ir nuginklavo.

Už savo tarnystę gaudavo nuo Ukrainos po 4 rubl. per dieną. Liko nemokėta už du mėnesiu. Po nuginklavimo kareiviai pradėjo grįžti namon pavieniui. Drauge grįžo tik 30 žmonių 2 arkliais ir keletu rakandų.

Bandymas sudaryti kariuomenę iš Amerikos lietuvių nepasisekė, nes tam buvo priešinga S[uvienytų] Valstijų valdžia.

Liet[uvius] Žukovskis²⁵, gen[erolas], buvo tris kartus sužeistas.

²⁴ Opornyj bataljon (rus.) – atramos batalionas.

²⁵ T.y. Silvestras Žukauskas.

Lansbergis – kelių ministeris.

Lietuviai ir Brastos taika. Referuoja prof. A. Voldemaras. Rusijos lietuviai išrinko 3 kandidatus į L[ietuvos] Brastą: prof. A. Voldemarą, p. M. Sleževičių ir p. J. Alekną.

Prof. Voldemaras ėjo tartis pas p. L. Trockį. Trockis ketino duoti atsakymą vėliau. Tačiau nedavė ir iškeliaavo į Brastą ant rytojaus su p. V. Kapsuku (Mickum).

Liko vienatienis kelias per Ukrainą. Prof. A. Voldemaras taip ir padarė. Kelionėj turėjo pergalėti daug kliūčių.

Viešai pakelti Lietuvos klausimą nebuvo galima. Prof. A. Voldemaras informavo privačiai. P. V. Kapsukas pats nepakėlė Lietuvos klausimo ir savo dalyvavimu trukdė tai padaryti prof. A. Voldemarui. Vokiečius erzino žinia apie Lietuvos neprigulmybę, paskelbtą Stockholm'e (8 sausio 1918 m.).

P. A. Voldemaras prašė leidimo važiuoti Vilniun. Neleido. Įdavė M. Hoffmann'ui laišką, prašydamas, kad nusiųstų p. A. Smetonai. Nors apsiėmė, bet nenusiuntė. Pažymi referentas, jog Brastoje dalykus vedė vokiečiai ir iš dalies austrai. Kiti nelabai žinojo nei kame dalykas.

V posėdis

1918 rugsėjo 7 d.

Liet[uvijų] turtai Rusijoje. Lietuvių turtai Rusijoje: Metrika, muziejai (Rumiancev'o), knygynai, dvasinių įstaigų turtai (Akad[emijos] Petrapi-lyje) etc.

Lenkai bandė išgauti Metriką. Lietuviai užprotestavo. Dabar ji sudėta Lietuvių komisariate. Vėliau bus išsiųsta Lietuvon.

Akademijos turtais rūpinasi prof. B. Čėsnys. Tačiau šie turtai pavojuj, nes lenkai jau daug žygių padarė, kad išgautų sau.

Technikos įrankiai iš karo meto (ligoninės, fabrikai, etc.) daugumoje žus, nes dažnai pereina į bolševikų rankas.

Labai didelis nuostolis bus iš kasose sudėtų pinigų. Pavyzdžiui, Panevėžy buvo sudėta apie 10 000 000 rubl. Ar šitų pinigų kiek grįš ir kiek – sunku pasakyti. Vokiečiai daro kontrolę, kas buvo kur padėjęs ir kiek. Knygelių žmonės neduoda. Jie tik sužymi viską. Rusijos bankai bankrutuoja („Volžsko-Kamski Bank“, etc.).

Teismų ir valsčių dokumentai renkami Rusijoje į vieną vietą, kad pargabenti Lietuvon.

Lietuvos pasiuntiniai. Kijeve: inž. J. Jankevičius, pulkinin[kas] E. Adamkevičius ir p. Narutavičius. Berlyne: belaisvių reikalais – adv. Chodakauskas, kun. J. Bakšys, mok[ytojas] J. Bagdonas ir stud[entas] P. Grajauskas.

Maskvoje: p. T. Šulcas (liet[uvis]) ir sekretoriai p. L. Daukša ir A. Janulaitis. Algos skiriama Rusijon po 2000 rubl. mėnesiui.

b) Šveicarijos lietuvių veikimas.

Referuoja p. J. Gabrys. Skiria į 2 dalis: a) Liet[uvių] tautos tarybos veikimas ir b) Liet[uvių] inform[acijos] biuro veikimas.

Liet[uvių] tautos taryba (Šveic[arijoje]). a) Po pernykštės Liet[uvių] konferencijos prasidėjo veikimas gana įtemptais santykiais. Tėvynės meilė tačiau privedė prie vienybės ir darbai ėjo smarkiai pirmyn.

Tuo po V[alstybės] Tarybos narių sugrįžimo Lietuvon, lenkai pradėjo skleisti po laikraščius žinias, teršiančias V[alstybės] Tarybą Entente's akyse. Reikėjo smarkiai reaguoti.

Prasidėjus taikos taryboms, mūsų Taryba nusprendė pasiųsti kun. K. Olšauską Berlynan. 25 gruodžio paskelbta čia, iš Šveicarijos, žinia apie atsispyrimą lietuvių nuo Rusijos. Referentas klausia, dėl ko Liet[uvos] Taryba demontavo, nes tai padarė nemalonų įspūdį pas svetimtaučius.

15 sausio įduota laiškai ir kt. dokumentai visų šalių ambasadoms, kas dėl Lietuvos neprigulmybės. Taip gi pridėta Liet[uvos] žemlapis.

Padaryta žygiai [i] Centrales valdžias, kad įleistų lietuvių atstovus į Brastos tarybas²⁶.

9 vasario 1918 m. padaryta žygiai į neutralių ir Entente'os ambasadų dėlei Lietuvos neprigulmybės.

Kuomet ambasados pasiuntė raštus valdžioms, šios atsiliepė prielankiai, ypač neutralai: olandai, švedai, danai, norvegai, šveicarai.

Liet[uvių] tautos taryba (Šv[eicarijoje]) tėmijo bėgti dalykus Lietuvoje ir kėlė protestus per spaudą, kas vokiečiams nepatiko. Pas Entente tuomi išdirbo gerą markę.

16 gegužės vėl žygiai pas Entente, kad ji užtartų lietuvius, nes gresia pavojus unijos su Prūsais ar Saksais. Anglai ypatingu būdu užsiinteresavo lietuvių klausimu. Šveic[arijos] prezidentas Colonder priėmė labai maloniai. Šveicarų monarchija truputį erzina.

Šveicarai ir kiti neutralai atsargūs dėl Lietuvos Valstybės pripažinimo per tai, kad nenori vieniems ar kitiems iš kariaujančių įsipykti. Entente sako, kad kol bus vokiečiai Lietuvoje, jie negali pripažinti valstybės. Tad Šveic[arijos] lietuviai prašo bent išreiškimo prielankumo, suteikimo vilties, nes tokiu būdu palengvins kovą dėl liuosybės.

Entente vis neišsižada idėjos dėl „Didelės Lenkijos“. Tačiau daugelis jau yra šalininkų ir „Didelės Lietuvos“ su Ukraina.

²⁶

Tarybas – čia derybas.

Japonai irgi pradėjo interesuotis lietuviais. Referentas baigia tuomi, kad nors buvo daug kliūčių veikime, tačiau jis mano, kad Lietuvių taryba (Šveic[arijoje]) atliko savo uždavinį tinkamai.

L[ietuvių] inf[ormacijos] biuras (Šveic[arijoje]). b) L[ietuvių] infor[macijos] biuras. Veikime per spaudą reikalingas tikslumas, vienodumas ir nuolatumas.

Spauda turi eiti greta su darbu. Dalykų stovio išbandymui reikalinga leisti ir kartais „ballon d’essai“²⁷. Taip elgiasi ir kitos valstijos. Taip, pav[yzdžiui], žinia apie sutartį Ukrainos su lietuviais prieš lenkus sujaudino lenkus, prancūzus ir kitus. Ant lenkų užsipuolė prancūzai, kam jie imperialistiškai elgiasi su lietuviais. Atvyko p. Kazakievičius iš Paryžiaus specialiai, kad tartis su lietuviais.

Per telegrafines agentūras leidžiama kas savaitę po keletą komunikatų į visą pasaulį.

Šveicarijos laikraščiuosna ir „Le Temps“²⁸ laiks nuo laiko talpinama irgi straipsniai. Paskutiniui laiku ypač dažnai talpina „Gazette de Lausanne“, „Journal de Geneve“ ir kiti.

Šįmet jau gauta 20 000 iškarpų iš įvairių pasaulio laikraščių.

Organai: „Pro Lithuania“ – ententiškos pakraipos. „Litauen“ – Centro valstijų pakraipos. „La Lithuanie et la guerre europeenne“ yra tai dokumentų rinkinys, išeinąs periodiškai.

Leidiniai: „La Lithuanie sous joug Allemand“ – p. C. Rivas; 700 fr. „Renes-sance nationale lithuanienne“ – p. Y. Pelissier. „La Lithuanie sous bot Alle-mand“. „La Lithuanie artistique“ p. Danilovitch ir daugelis kitų knygų bei brošiūrų.

Per spaudą stengiamasi informuoti pasaulį apie lietuvius, apginti lietuvių tei-ses, atremti užpuodinėjimus, kovojama už neprigulmybę ir t.t.

Jei ne užsienio spauda ir veikimas, tai vargu būtų turėta tiek konferencijų Šveicarijoje, vargu būtų Vilniaus konferencija įvykus ir nebūtų iškovota tiek liuosybės Lietuvai, kiek dabar jau turima.

VI posėdis

1918 rugsėjo 8 d.

Bažnytiniai dalykai. Kun. dr. V. Bartuška praneša, kas padaryta Vil-niaus vyskupystės klausimu.

²⁷ *Ballon d’essai* (pranc.) – bandomasis balionas.

²⁸ „Le Temps“ – pranc. dienraštis, leidžiamas Paryžiuje.

Kas dėl kun. K. Olšausko kandidatūros į Vilniaus vyskupus, kaip buvo sutarta čia Šveicarijoj ir Lietuvoj, pasidarbuota kiek tik galint: apie 4 kartus kreiptasi tiesiog ir per nuncijų E. Pacelli (Münchenas) į Rymą; bandyta taipgi per mons. Maglione (Berne). Po ilgų demaršų kard[inolas] Gasparri²⁹ atsakė, kad dabar, karo metu, neparanku statyti kun. Olšausko kandidatūrą.

Darbuotasi taipogi su pagalba p. Maknuno, buvusio šambeliono Ryme, milijonieriaus, o taipgi su p. Sobato, minis[tro] V. Orlando³⁰ pasiūsto, kuris turi ryšius su Vatikanu. Pasklidus žiniai, jog K. Lasinskis paskirtas į Minską, kun. J. Jalbrzykovskis – į Seinų sufraganus, pasiūsta smarkus protestas kar[dinolui] Gasparri telegrama ir laišku, nurodant, kad už pasėkmes to elgimosi lietuviai neatsako. Tas parašyta 17 rugpjūčio. Įvažiuoti kam nors į Italiją valdžia (Ital[ijos]) neleidžia.

P. M. Yčas praneša, jog savo laiku minist[eris] A. Onu³¹ klausė Rusų valdžios, kas daryti link įvažiavimo į Entente šalis kun. V. Bartuškos, kun. V. Daumanto, kun. J. Purickio ir A. Steponaičio. P. M. Yčas davęs geras informacijas Rusų valdžiai. Tačiau jeigu viršminėtus asmenis tuomet neįleido, tai vargu įleis ką nors dabar.

Amer[ikos] liet[uviai]. c) Amerikos lietuvių veikimas.

Kun. V. Bartuška. Pradeda nuo paskutinės konferencijos (Berno).

Laikraščiai iš tenai (Amer[ikos]) ateina į mėnesį vos kartą, korespondencija dar sunkiau.

Praneša: a) politika, b) pašalpa.

Amer[ikiečių] politika. Centralis komitetas aukų rinkime apmirė. Surinktieji pinigai guli Amerikos Raud[onajame] Kryžiuje (127 000 dol[erių]).

Partijos varžėsi darban per³² viena kitą. Katalikai turėjo Tautos tarybą iš 9 narių. Įsteigė Inf[ormacijos] biurą Washingtone. P. J. Bielskis vedėju. Vienam buvo sunku. Papildė adv. B. Mastauskas ir stud. Česnulevičius. Stengėsi sueiti į santykius su valdžiomis.

P. J. Bielskis parašė brošiūrą: „Do you feel the Draft“; laikraščiai – „Lit Bostev“³³ ir „The plea for Lithuanian“. Amer[ikos] liet[uvių] taryba susideda dabar iš 30 narių.

Be to, yra „Lietuvių tautinė taryba“ New York’e. Čia įeina p. J. Šliūpas, p. V. Račkauskas, p. T. Norkus, p. R. Karuža ir kiti.

²⁹

Kardinolas Gasparri Pietro – Vatikano valstybės sekretorius.

³⁰

Orlando Vittorio – Italijos užsienio reikalų ministras.

³¹

Onu Aleksandr – Rusijos reikalų patikėtinis (charge d'affaires) Šveicarijoje.

³²

Tekste „pro“.

³³

Klaidingai užrašytas ir mūsų neišaiškintas pavadinimas.

„Lietuvių darbininkų taryba“. Pirmininkas P. Grigaitis. 800 darbininkų pri-guli jon.

Kuomet Amer[ikos] liet[uvių] taryba įdavė raštą W. Wilson'ui lietuvių var-du, kitos tarybos protestavo ir įdavė savo raštus.

Amer[ikos] liet[uvių] taryba davė anketą per laikraščius, prie ko Lietuvai būtų geriau prisidėti: prie Rusijos, Lenkijos ar Vokietijos. Lenkiją pajuokė. Ne prie Rusijos, ne prie Vokietijos nenori prisidėti. Visi neprigulmybės nori.

17 balandžio 1918 m. įvyko seimas. Čia atvyko atstovai iš partijų, pašalpinių draugijų ir kitų organizacijų. Iš viso 2000 žm[onių]. Socialistai atsisakė, nes tai būtų buržuaziškas susirinkimas. Ginčai dėl maldos. Nutarta: gelbėti Lietuvą iš vokiečių jungo, protestuoti prieš veidmainingą nepriklausomybės paskel-bimą, reikalauti įleidimo į pasaulinę taiką Lietuvos atstovų; Lietuvos valdymosi forma – tai respublika; konstituanta nustatys duoti moterims lygias teises su vyrais.

Katalikai ir nacionalistai susitarė nedaryti pas svetimtaučius žygių nepasita-rus bendrai. Nacionalistai sutiko siųsti atstovą biurui, bet dar neatsiuntė. Kata-likai nutarė siųsti Šveicarijui kun. J. Dabužį, p. Kaupą ir p. K. Pakštą.

Laikraščiuose didžiausia agitacija prieš vokiečius. Delegacija iš 30 narių (vi-sa Taryba) nuvyko pas prezid[entą] W. Wilson'ą. Įdavė raštą.

Amerikiečiai priešingi veikimui Šveicarijos tarybos ir taip gi V[alstybės] Tar-ybos: mat, anot jų, šie veikia vokietofiliškai. Katalikai atšaukė savo delegatą kun. V. Bartušką, gi nacionalistai – p. J. Šliūpą. Vysk[upą] P. Karevičių kaltina už vokietofiliškumą. Renkama protesto parašai prieš Europos veikėjus lietu-vius. V[alstybės] Tarybą kaltina, kad pardavė Lietuvą vokiečiams. Taryboj nesą kairiųjų elementų etc. Ne viena partija nepripažįsta akto 23 kovo 1918 m. (ne-prigulmybės akto).

VII posėdis

1918 rugsėjo 8 d.

Pašalpa. Kun. V. Bartuška ir p. J. Bielskis buvo įvedę mėnesinį liuosą mo-kestį. Seimas nutarė, kad jis būtų priverstinis. Inteligentai aukoja po 5–10 dol[erių] į mėnesį.

Katalikų fondas surinko 150 000 dolerių.

P. M. Yčas paaiškina, kodėl jie norėjo gauti Rusijon 127 000 \$. Tuomet buvo kursas 1\$ = 4 r[ubliams]; 1 r[ublis] = 3 kr[onoms?]. Taigi 127 000 \$ = 900 000 kr[onų?] = 2 000 000 r[ublių] = 5 400 000 markių.

Amerikonai atsiuntė 25 000 \$ ir ketino laiks nuo laiko siųsti po 25 000. M. Tereščenko³⁴ užmetė kur čekį. Iki surado, paėmė savo rankosna valdžią bolševikai. Lietuviai bolševikai pareikalavo pinigų sau. Tuomet pasiūsta atgal Amerikon.

d) Berlyno atstovybės veikimas.

Kadangi senesni laikai jau referuoti Šveicarijoj, tai lieka pranešti tik iš karaliaus išrinkimo.

Referuoja kun. K. Olšauskas.

Kuomet sugrižo K. Olšauskas į Berlyną iš Šveicarijos, p-lė J. Chodakauskaitė jau buvo išvažiavusi Lietuvon su tam tikromis informacijomis. Nuvažiavo ir kun. J. Purickis, bet jis pavėlavo – karalius buvo išrinktas 11 liepos š.m. – jis atvyko 13 liepos. Sutartoji telegrama pasiekė Berlyną tik 15 liepos. Gaila, kad jau Reichstagas buvo išsiskirstęs. Jeigu tenai būtų buvus paskelbta žinia, tai vokiečiai nebūtų galėję slėpti karaliaus išrinkimo.

Kun. K. Olšauskas tuoj pranešė žinią apie karalių p. p. M. Erzbergeriui, A. Groeberiui, F. Pfeferiui³⁵ ir kitiems. Jie džiaugėsi.

Kadangi k[un.]. J. Purickis vis negrižo, tai sunku buvo kas veikti Berlyne nežinant smulkmenų. Kun. K. Olšauskas nuėjo pas F. Falkenhauseną³⁶ su kito kiais reikalais ir klausia, ar negirdėjęs ką naujo iš Lietuvos, nes po Berlyną skrenda žinios, būk V[alstybės] Taryba karalių išrinkus. Tas atsakė, jog nežinaš, tačiau ir jis girdėjęs paskalas.

Laikraščiams buvo užginta talpinti kokias nors žinias, paliečiančias karalių. Kuomet užsienyje pasklido po laikraščius žinia, tylėti nebuvo galima ir Vokietijoj; valdžia įsakė laikraščiams talpinti priešurachiškas žinias: „Nord deutsche Allgem[eine] Zeitung“ patalpino biauų straipsnį. Juo pasekė kiti laikraščiai.

Kun. K. Olšauskas prašė „Germanijos“ redaktorius, kad patalpintų straipsnį, atitaisantį klaidingas žinias laikraščiuose. Atsisakė. „Berliner Tageb[latt]“ su vargais priėmė („Berl[iner] Tageblatt“ turi 200 000 prenum[eratorių]). P. F. Falkenhausen, graf[as] Matuska užklupo kan. K. Olšauską dėl slaptumo karaliaus rinkime. Šis smarkiai užreagavo, kad jie nesiskaitė su lietuviais, jų pasiuntinių nepriimta etc. Anie sušvelnėjo. Parašyta raštai P. Hindenburgui, E. Ludendorfui, G. Hertlingui³⁷ ir kitiems, paaiškinant dėl ko tokiu būdu išrinktas karalius. Galų gale atvyko kun. J. Purickis. Jis bijojo paimti jo išrinkimo raštą; paėmė vien protokolų kopijas.

³⁴

³⁴ Tereščenko Michail – Rusijos užsienio reikalų ministras.

³⁵ T.y. Vokietijos katalikų centro partijos lyderiams.

³⁶ Falkenhausen Friedrich – Ober Osto Civilinės administracijos vadovas.

³⁷ Hindenburg Paul – Vokietijos generalinio štabo viršininkas; Ludendorff Erich – generalinio štabo I-asis generalkvartirmeisteris; Hertling Georg – Vokietijos kancleris.

Vokiečiai, kurie išdirbinėjo jau konvencijų projektą, būtent, unijos su Prūsais, skundžiasi, jog jų darbas nuėjo niekais, paskelbus karaliaus išrinkimą. Apskritai, vokiečiai sako, kad reikia padaryti konvencijas, tai tuomet jie išriš karaliaus klausimą. Prieš atvykimą Šveicarijon, atstovai Berlyne gavo pranešimą iš Grosshauptquartier³⁸, jog iki rudenii šių metų bus ir karaliaus klausimas išrištas ir militarė valdzia iš Lietuvos pašalinta.

Mindaugas II. Išrinktasis Karalius J. M. Urach – Mindaugas II pasikalbėjimuose su lietuviais pažymi, jog jis skaitosi išrinktu karaliumi. Laukia oficialio rašto nuo V[alstybės] Tarybos. Tuomet darysiąs demaršus pas kaizerį.

Mindaugas II priėmė punktus pastatytus lietuvių be kondicijų. Kas dėl įvažiavimo Lietuvon, tai pasakė, jog be vokiečių sutikimo nevyksiąs.

Informacijos kas link karaliaus asmens ir kaipo valdovo geros.

Kandidatai iš neutralių. Šveicarijos lietuvių buvo kalbama taipgi su kandidatais į karalius iš neutralių šalių. Taip, pav[yzdžiui], buvo tartasi [su] Ispanijos princu Alfonsu. Jį ypač piršo grafas M. Tiškevičius, gyvenąs Lausanne. Pr[in-cas] Alfonsas yra dar jaunas, bet išsilavinęs žmogus. Ypač žinosi kariškuos dalykuos.

Jisai darė bandymus, ar sutiks vokiečiai jį įleisti Lietuvon. Lietuviams vokiečiai pranešė, jog jie nesutiksią neutralų karalių įleisti. Sužinojęs apie Mindaugo išrinkimą, jis nusiminė.

VIII posėdis

1918 rugsėjo 8 d.

II. Konferencijos kompetencijos klausimą nutarta atidėti.

III. Lietuvos Valstijos suorganizavimas.

III. Karalius.

Kun. K. Olšauskas praneša, ką girdėjęs pasikalbėjime su grafu M. Tiškevičium[i]. Jisai (Tišk[evičius]) remiąs Alfonso, (Ispanijos) karalaičio, kandidatūrą. Be to, jisai girdėjęs, jog prancūzai nuo seniai sutinka atiduoti Lietuvą vokiečiams, jeigu jie grąžins Alsace-Lorraine³⁹.

P. J. Gabrys. Kas dėl karaliaus, reikia išnešti rezoliuciją, pav[yzdžiui], kas link greitesnio vykimo Lietuvon.

P. A. Smetona pasako, jog negalima rezoliucijų daryti, nes V[alstybės] Taryba gal yra kitaip nusistačiusi.

³⁸ *Großhauptquartier (vok.) – Vyriausiosios karinės vadovybės būstinė.*

³⁹ *Alsace-Lorraine (pranc.) – Elzasas-Lotaringija.*

P. J. Gabrys stato klausimą: ar darom rezoliucijas, ar ne? Kitaip tai bergždžias darbas. Mūsų Taryba veikia ir veiks, nes ant jos uždėjo priedermę tauta. Konferencija kviečiama tam, kad nutarimus padaryti. Dėl karaliaus vokiečiai pasakutinio žodžio dar netarė. Taigi konferencija turėtų rezoliuciją išnešti.

P. M. Yčas. Nereikia jungti du klausimu: karaliaus ir konferencijos. Kas dėl karaliaus, tai buvo referuota, kad jis kviečiamas kuo greičiausiai; apie jį kalbėti nepriesieina. Mes atvykom vien pasiinformuoti.

K[un.] K. Olšauskas: aš nemanau, kad konferencija nutaria kitaip, kaip V[alstybės] Taryba. Rezoliuciją reikia išnešti, kad parodyti kitiems (p[avyzdžiui], Amer[ikos] lietuviams), kad vienodai veikia ir V[alstybės] Taryba, ir nutarė konferencija.

P. A. Smetona. Nutarta nesvarstyti kompetencijos. Rezoliucija – tai privalumas. Man, kaip prezidentui, tuomet negalima dalyvauti. Prezidentas turi išstoti iš visų partijų. Jeigu padarom rezoliucijas, tai vokiečiai sakys, kad konferencija – suverenis organas.

V. Bartuška. Jeigu V[alstybės] Tarybos nariai atvažiavo vien pasitarti, tai toliau posėdžiauti ir laiko gaišti neverta: tesurašo atvykusieji savo nuomonę ir įduoda savo attache⁴⁰. Mes pasiliegame teisę žiūrėti šiaip ar taip.

Kan. K. Olšauskas. Būkim logiški. Netraukim tėvynės, kurią jau pastatėm ant išganymo kranto, vėl į balą. Kas čia dalyvauja pasilikis paslapy. Mums reikia tartis, nes galės dar neturim vienus ar kitus (pav[yzdžiui], Amer[ikos] liet[uvius]) priversti. Jeigu Amer[ikos] liet[uviai] kitaip elgiasi, tai tas galima išnaudoti prieš vokiečius.

P. J. Gabrys klausia, nuo kada Vals[tybės] Taryba tapo suverenia.

P. A. Smetona. Mūsų akyse – nuo 11 gruodžio 1917 m. Vokiečių akyse – nuo 23 kovo 1918 m.

J. Gabrys. Ant kiek tauta delegavo, tiek suvereni. Ar tauta delegavo, ar ne? Kitaip aš nepripažįstu.

Prof. A. Voldemaras aiškina, jog juristų nuomone, ne tauta suvereni, bet vals-tija. Pagalios aiškina, kokios turi būti žymės suverenės valstijos.

Pagalios kyla ginčai. P. M. Yčas atsisako nuo vicepirmininkavimo, k[un.] A. Petrusis – nuo sekretoriavimo, aiškindami, kad per daug saivaliai elgiasi kai kurie konferencijos nariai, pertraukdami kalbančius.

P. A. Smetona atsistojęs pareiškė: jeigu yra nors vienas čionai konferencijoje, kurs nepripažįsta Valstybės Tarybos suvereniskumo, aš atsisakau dalyvauti.

P. M. Yčas: ir aš atsisakau.

P. A. Voldemaras: ir aš.

K[un.] Petrusis: ir aš.

⁴⁰

Attachè (pranc.) – čia atstovas.

Kiti paduoda sumanyką atidėti susirinkimą 5 val. vakare. Nutarta susirinkti 5 val.

IX posėdis

1918 rugsėjo 10 d.

J. Gabrys referuoja. P. J. Gabrys referuoja, ką jis girdėjo 9.IX.18 Berne.

Buvo pas prancūzus. Prancūzų ambasada, kaip seniau taip ir dabar, sako, kad jie negali pripažinti Lietuvai nepriklausomybės, nes ji yra užimta Vokiečių ir tol nepripažins, kol Vokiečiai tenai bus. Tačiau jie klausime interesuojasi ir tēmija Valst[ybės] Tarybos žygius.

Prancūzai taipgi pranešė, kad Amerikos delegatus lietuvius gali sulaikyti Prancūzija dėlei interviu, tilpusio „Berliner Tagebl[att]“ (p[ono] Valstybės Tarybos pirmininko A. Smetonos).

Austrijos tautų konferencija manoma daryti 7 rugsėjo š.m. Paryžiuje, bet atidėta iki 15.IX.18. Lietuvių tenai nebuvo manoma kviesti.

Pirmininkas k[un.] K. Olšauskas klausia p. J. Gabrio, ar tiesa, kad jis (Gabrys), 8.IX.18 konferavo Montreux su p. Ropp'u ir kad ansai laukia Ciuriche galo konferencijos, kad sužinotų, kaip dalykai virto.

P. J. Gabrys stebisi iš tokių paklausų ir pareiškia, kad jis su p. Ropp'u nekonferavo Montreux ir nesimatė su juo nuo laiko, kaip apleido Lausanne. Jis įsitikinęs, kad Ropp'as išvažiavo jau Vokietijon.

Kol buvo p. Ropp'as čionai p. J. Gabrys įtikino jį, kad reikia pirma parkviesti karalių, sudaryti valdžią, prašalinti vokiečių militarę valdžią, o tik tuomet daryti konferencijas. Valstybės Taryba maną, kad monarchijos principą išgelbėjo. Baronas su tuo visur sutiko.

Toliau p. J. Gabrys praneša, jog jis nemano, kad Ropp'as norėjo su „Ordnungspartei“⁴¹ Tarybą išgriauti. Nauja partija ar taryba neturėtų pritarimo nei Lietuvoje, nei užsienyje.

Suverenitetas. Valstybės Tarybos autoritetas visgi galima kvestijonuoti. Jis neatliko visus uždavinius kaip reikia. Teisybė – karo laikai. Aš Valstybės Tarybą gyniau ir ginsiu, bet tik tol, kol ji stovės ant savo uždavinio pamato ir gins nepriklausomos Lietuvos reikalus.

Toliau p. J. Gabrys pažymi, kad netaktas buvo padaryta Valstybės Tarybos, demontuojant čionykštės Tarybos paskelbimą, kas dėl atsiskyrimo nuo Rusijos. P. R. Kuehlmann⁴² paminėjo savo kalboje, kad Lietuvos tvarkymas yra tai vi-

⁴¹

⁴¹ *Ordnungspartei (vok.) – Tvarkos partija*

⁴² *Kühlmann Richard – Vokietijos valstybės užsienio reikalų sekretorius.*

durinis Vokietijos dalykas. Čionykštė Taryba protestavo, o Valstybės Taryba – ne.

K[un.] J. Purickis. Per pereinimą susirinkimą aš nekalbėjau, kas dėl savo pažiūrų į susirinkimą ir jame dalyvavimą. Nenoriu, kad tylėjimas būtų negerai supras-tas. Nuo 11 gruodžio 1917 m. Lietuva pasiskelbė valstybe. Dalykai atsimainė. Kiekvienas kraštas turi turėti suverenį organą. Lietuvoje juomi yra Valstybės Taryba. Jeigu jos autoriteto nepripažintume, tai prieisim prie anarchijos. Jo nuo-mone, tačiau galima daryti rezoliucijas, tik jos neobliguos⁴³ Valstybės Tarybos.

Prof. A. Voldemaras pareiškia, kad jeigu nors vienas yra čionai, kas nepri-pažįsta Valstybės Tarybos suvereniam, jis nebegalės dalyvauti.

Pirmininkas K. Olšauskas. Nors nesu juristas, bet man neaišku, dėl ko jūs pavirtot tokiais ponais, kad negalit su kitais dalyvauti, tartis ir rezoliucijas išnešti. Tėvynės nelaimės turėtų visus suvienyti darbe.

P. J. Gabrys. Pripažįsta Tarybą toje prasmėje, kaip pernai buvo nutarta per konferenciją, bet jeigu ji neišpildė to, kas jai buvo pavesta, tai jos suvereniteto nepripažįsta. Suvereni Taryba bus toji, kuri tautos valią nešios, ar tai bus Lie-tuvoje, ar kitur.

V[alstybės] T[arybos] pirmininkas p. A. Smetona pažymi, kad tik toje prasmėje kalba vokiečiai, norėdami nugriauti Valstybės Tarybos suvere-niškumą. Jie nori būti valdovais Lietuvos. Pav[yzdžiui], žmonės dėl darbavi-mosi Berlyne belaisvių reikalais Verwaltung⁴⁴ nori siųsti nuo savęs, o ne nuo Tarybos.

P. F. Ropp'as norėjo išgriauti Tarybą.

Prūsams rūpi padaryti Liet[uvos] uniją su jais, ne su Vokietija, nes tuomet prūsai bus gubernatoriais etc., o ne visi vokiečiai.

P. A. Voldemaras stato p. J. Gabriui klausimą, ar jis pripažįsta suverenitetą, ar ne?

Ansai nori plačiau kalbėti, bet A. Voldemaras verčia sakyti vien „taip ar ne“.

Kun. A. Steponaitis protestuoja prieš tokį elgimąsi p. A. Voldemaro ir klau-sia, kas jį (p. A. Voldemarą) įgaliojo panašiu būdu egzaminuoti. Jis prikiša, ap-skritai, šurkštų elgimąsi atvykusių iš Lietuvos Valstybės Tarybos narių.

P. J. Gabrys aiškina, kaip jis supranta suvereniskumą.

Kun. V. Bartuška tik tuomet balsuoti galės, kaip dalykas bus išaiškintas.

Kun. A. Steponaitis. Klausimas taip pastatytas, kad sunku kas ir daryti. Jam neaišku, dėl ko čia ta vieša išpažintis ar prisiaga⁴⁵ reikalinga padaryti. Kad tokią

⁴³

⁴⁴ *neobliguos (iš lotynų ir italų) – neįpareigos.*

⁴⁵ *Verwaltung (vok.) – administracija.*

Prisiaga (rus.) – priesaika.

prisiagą daryti, reikėtų išaiškinti Lietuvos Valstybės Tarybos pozicija ir patsai suverenitetas.

P. M. Yčas. Vokiečiai nenori pripažinti Tarybai suvereniteto. Jie gailisi akto 23.III mėn. 18 [m.]. Jie duoda dviračius ir automobilius socialistams Lietuvoje, kad agituotų prieš Valstybės Tarybą.

Prof. A. Voldemaras paaiškina, kad jis nenorėjo prievartos daryti, klausdamas p. J. Gabrio. Pagalios gana plačiai aiškina, kas tai yra suverenitetas.

Kun. dr. V. Bartuška. Neužtenka kokiam nors organui suvereniui pasiskelbti, bet reikalinga, kad kiti pripažintų ir kad tą suverenitetą galėtų apginti.

Lietuva dar nėra kitų pripažinta kaip laisva šalis. Valstybės Taryba kol kas dar neturi kariuomenės, kad apsigintų; ją gali vokiečiai visai suspausti, tuomet gal būtų reikalinga pagalba iš kitur; gali būti, kad patys norėsit, kad mes protestuotume prieš kai kuriuos jūsų žygius, padarytus po vokiečių prievarta.

Pripažinę gi Valstybės Tarybos suverenitetą mes (Liet[uvijų] taryba Šveicarijoje) negalėsime to daryti.

Kun. dr. J. Purickis. Jeigu Vals[tybės] Taryba eis prieš Tautos norą, ves dalykus prie pražūties, – tuomet tauta gali ją pašalinti. Suverenitetą giname dėl to, kad priešai nori mums išplėšti.

P. J. Gabrys irgi aiškina toje prasmėje kaip Bartuška, būtent, kad uždarys Šv[eiarijos] lietuviams burną prieš protestus.

Pagalios skaito deklaraciją.

Kun. A. Petrulis praneša, jog jis nesupranta šios deklaracijos. Prašo griežtesnio atsakymo.

Kalbėjo dar pirmininkas p. A. Smetona ir kun. V. Daumantas. Jų mintyse buvo maždaug pakartojimų girdėtų minčių.

Posėdis tuomi ir užsibaigė.

X posėdis

1918 rugsėjo 11 d.

Suverenitetas. Pirmininkas kun. K. Olšauskas atidengia posėdį ir klausia, ar dar bus kalbama apie suverenitetą.

Pirmininkas p. A. Smetona. Daug jau kalbėta apie tai, tai gal neverta daugiau. Užtenka veikti Vilniaus ir Berno konferencijų iš pernai metų prasmėje.

P. J. Gabrys pritaria.

Kun. V. Bartuška. Berno konferencija yra pamatu. Reikia turėti omeny Stockholmo konferencijos priedą: „kol Valstybės Taryba stovės ant nepriugulmingos Lietuvos pamato“.

Kiti nutyli. Tuomi klausimas ir užsibaigia.

Revizija. V[alstybės] T[arybos] pirmininkas A. Smetona praneša, kad atvykusieji iš Lietuvos V[alstybės] Tarybos nariai norėtų peržiūrėti L[ietuvių] tautos tarybos kasą.

P. J. Gabrys. Vietinė Taryba turi pritarti ir žiūrės, ar ras leistinu dalyku, ar ne.

P. M. Yčas. V[alstybės] Taryba asignavo pinigus, tai turi teisę pažiūrėti, kaip jie yra suvartojami. Vilniuje mus klaus apie tai.

Prof. A. Voldemaras. Diskusijas, paliečiančias kasą, reiktų protokoluoti labai tiksliai.

Kun. V. Bartuška. Jeigu atvykusieji iš Lietuvos nenori balsuoti „konferencijoje“, tai nėr ką čia ilgai ir svarstyti. Teišreiškia savo norą raštu, mes apsvarstysime, kas darytina.

Tuomi klausimas ir užsibaigė.

Toliau grįžtama prie programos.

P. M. Yčas. Įnešu, kad reikia skubinti baigti konferenciją.

Kun. V. Bartuška. Ne konferenciją, bet pasikalbėjimą.

III. 1. Karaliaus klausimas.

Kun. V. Bartuška. Išrinktas jau ir pripažinta taipgi čia Šveicarijoj. Rūpintis jo Lietuvon nuvykim[u]. Kito iš vokiečių neimti, jei šito neleistų.

P. A. Smetona. Lietuvoj buvo kalbama tik apie vieną. Apie kitus kandidatus neverta kalbėti.

P. J. Gabrys. Val[stybės] Tarybai neutralūs kandidatai neprieinami. Čionykščiai lietuviai tai gali daryti. Reikia atsižiūrėti ir į tai, kad Entente gali išlošti.

2. Seimas.

Čia paaiškėjo, kad seimas (konstituantas) tik tuomet galima daryti, kaip bus ribos ir savo valdžia, ir ta valdžia gyventojų pripažinta. Dabar negalima, nes važinėjimas suvaržytas.

3. Valdžia.

Gruodžio mėnesyje nutarta Tarybos (15 balsų už, 2 susilaikė ir 3 prieš) imti kataliką karalių dinastą. Toj prasmėj paduota 14 rugpjūčio kancleriui vienas memorijalas, gi 17 rugpjūčio š.m. – kitas. Rūpinamasi paimti būk tas į savo rankas, kas galima per švietimą, teismą ir t.t.

Vokiečiai nenori apleisti, nes žino, kad prisieis eiti į Vakarų frontą.

Reichstagas gali mus užtarti, ypač paskolos reikalu.

4. Kariuomenė.

Konvencijos nepadarėta, tai kariuomenę nenori leisti. Žygiai daromi. Bandyta bent [sudaryti] miliciją kovai su banditais. Miestų milicija silpnai apmo-

kama ir tai 30% mokesties atskaito (80 M[arkių] per dieną). Kaimuos milicija – starostos⁴⁶: turi pranešti, kas slepia produktus, ar agituoja kur nors...

Su lenkais tariasi vokiečiai link kariuomenės: oficeriai vokiečiai moka lenkiškai. Abi kalbos vartojama. Taip proponuoja ir lietuviams. Lietuviai bijo, kad nevarytų į Vakarų frontą. Lietuvai nebūtų naudinga, jei visą kariuomenę vokiečiai ištrauktų: kraštuose turi likti, iki sava kariuomenė bus.

Buvo manoma atidaryti frontą mėnesiui ir paskelbti, kad gali banditai išėiti liuosai.

5. Administracija.

Paduota prašymas valdžiai, kad asignuotų milijoną m[arkių] administracijos sudarymui; kol kas atsakymo nėra.

Vokiečiai nenori perleisti lietuviams nieko. Veikia, teisybė, šiandien ir pabėgėlių gražinimo komisija.

Kas link valsčių, tai sudarytas geras projektas ir jau vykdomas.

Teisių komisija ima pamatan rusų įstatymus, dėl Suvalkijos – Napoleono kodeksus. Iš Lietuvos Statuto mažai kas galima panaudoti, nes per senas ir baudžiamos laikų.

6. Bažnytinis klausimas.

Konkordatas Rusijos su Rymu nepereina ant Vokiečių, nes tas konkordatas tai privilegija buvo. Rymas irgi taip žiūri. Dabar daryti konkordatą su Rymu kliudys ir Vokiečiai, ir Lenkai. Kol kas oficialiai Rymas nenori daryti. Gegužės mėn. š.m. Rymas išreiškė didelę užuojautą Lietuvai (raštu). Daugelis dalyvaujančių visgi buvo nuomonės, jog verta daryti konkordatas su Rymu.

XI posėdis

1918 rugsėjo 11 d.

Eina toliau bažnytinis klausimas.

P. J. Gabrys įduoda susirinkimui kopijas protesto dėl paskyrimo vysk[upo] K. Lasinskio į Minską ir pavysk[upio] J. Jalbrzykovskio į Seinus.

P. A. Smetona. Prieš v[yskupo] Lasinskio paskyrimą gali protestuoti gudai; mes galim tik prieš pav[yskupio] Jalbrzykovskio.

⁴⁶ *Starosta (rus.) – seniūnas.*

P. A. Voldemaras. Kas dėl Minsko V[alstybės] Taryba protestuoti negali. Šveicarijos Liet[uvių] Taryba gali kad ir į kinus kištis.

Kun. A. Petrusis. P. J. Gabrys mini, kad Šveicarijos lietuvių protestai ir raštai padarė didelį įspūdį Ryme. Vilniuje jie daro blogą įspūdį. Protestai be pamato, kaip link Minsko vyskupo, negal gerų pasėkmių turėti. Dabar prigulia nuo Rymo malonės, nes mūsų valstija kol kas dar tik in fieri⁴⁷. Aš esu įgaliotas Vilniaus vyskupijos kunigų pareikšti, kad Šveicarijos lietuviai būtų atsargūs. Vėliju čia nusidėti nedapilant, negu perpilant.

P. J. Gabrys. Pas mus daroma atsargiai, švelniai, diplomatiškai. Mes paprastai esame apsileidę, per nedrąsūs. P. Malmet, geras katalikas, buvęs Vatikano šambelionas, pasakė: „Aš stebiuosi, kaip lietuviai po tiek priespaudų kryževių laikais, po tiek skriaudų iš lenkų pusės pasilieka dar katalikais.“ Nesistebėk gerbiamasai: aš kaltinu Lietuvos kunigiją už apsileidimą.

P. A. Smetona pareiškia, jog jeigu tokiu tonu bus kalbama kaip p. J. Gabrys, tai jis išeisias.

Nariai išsiskirsto.

Po trumpo pasikalbėjimo grįžtama vėl prie posėdžio.

Kun. V. Daumantas. Rymas ignoruoja lietuvius, tai priseina kitokiu tonu kartais rašyti. Iš čia siųsti raštai negalėjo pakenkti Lietuvai, jeigu koki paskalai yra, tai tame pasidarbavo lenkai. Jeigu norima iširti mūsų raštus, tai galima išrinkti komisiją.

Kun. J. Purickis. Man rodos, vertėtų kalbose stengtis neužgaulioti vieni kitų. Tuomet pasėkmingiau eis darbas.

Kun. A. Steponaitis. Kadangi mūsų čionai kalbos neveda mus prie vienybės, bet kaskart labiau tolina mus vienus nuo kitų, tai ar nebūtų geriau mums išsiskirstyti.

Po to kalba p. M. Yčas, kan. K. Olšauskas, p. A. Smetona, kun. A. Petrusis. Mintys maždaug kartoja.

Vilniaus vyskupija. Priėjus prie Vilniaus vyskupijos klausimo, kun. K. Olšauskas pasišalina. Pirmininko vietą užima p. M. Yčas.

Kun. V. Bartuška. Vilniaus vyskupijos klausimas padarė daug vargo, triūso ir rūpesties kaip Šveicarijos, taip ir kitiems lietuviams. Bažnytinis stovis tai toks apverktinas, kad tik toks ištvėrmus, energiškas ir doras žmogus, kaip kun. kan. Olšauskas gali padaryti tvarką. Kandidatas neturi būti Lenkijos vergas, bet žmogus sugebąs drąsiai pasakyti tiesos žodį.

Atėjo liūdnas gandas, kad mūsų kandidatą neremia mgr. E. Pacelli. Čia iš Šveicarijos pasiūsta daug raštų, informacijų.

⁴⁷

In fieri (lot.) – kuriasi.

P. A. Smetona. Buvo pastatyta kun. K. Olšauskas kandidatu ir yra surinkta parašų (iš Suvalkijos apie 70 kunigų, Vilniaus – 70 ir Kauno – 30 kunigų) kunigų ir pasiūsta mgr. E. Pacelli. P. A. Smetona ir kun. J. Staugaitis norėjo važiuoti į Muncheną – neleido. Važiavo vėliau kiti. Iš pradžių Ob[er] Ostas rūpinosi, paskui apsileido. Atsako „Ausgeschlossen“⁴⁸, siūlo administratorių. Pacelli sako, jog kandidatų per maža pastatyta. Kunigai ir žmonės laukia vyskupo. Lenkininkai varo propagandą. K. Michalkevičių išvežė. Išrinkta C. Hanusevičių⁴⁹. Vyskupas P. Karevičius atsisako [k]ištis į svetimą vyskupystę. Krikščionys demokratai atsisakė remti kandidatūrą kun. K. Olšausko.

Lenkai pastatė kandidatu kun. Usilą, baltgudį.

Kun. J. Purickis. Kun. J. Purickis su p. Voldemaru nusiuntė raštą mgr. Pacelli, o vėliau patys apsilankė pas jį, kalbėta 2 val[andas]. Mgr. Pacelli prašė kitų kandidatų ir proponavo kun. J. Matulevičių. Prof. A. Voldemaras reagavo, primindamas, kad gali schizma pasidaryti. Mgr. Pacelli sako, kad jis daręs, ką galėjęs. Nesą vilties. Rymas turi specialias priežastis. Rymas panašiai elgiasi kai kada ir su kitomis valstijomis. Aišku, kad čia lenkų intrigos.

Kanonų žvilgsniu Rymas neturi nieko prieš kun. K. Olšauską. P. M. Erzbergeris, kuris per Dievo Kūno šventės tris dienas buvo Munchene, irgi negalėjo nieko padaryti.

Baronas Ropp'as užpyko ant kun. K. Olšausko ir jo kandidatūros neremia.

P. M. Yčas. Seniai laukiama kun. kan. K. Olšausko paskyrimo. Kitaip daug keblumo. Pav[yzdžiui], vėliavos pašventimas ar iškilmės mus verčia eiti pas savo priešus.

Kun. V. Bartuška. Mindaugas II geras katalikas. Reiktų paduoti mintį, kad jis nuo savęs prašytų Šv. Sosto vyskupą paskirti, kad galėtų vainiką nuo jo priimti.

Kun. J. Purickis. Karalius vargiai ant to sutiks. Viešai negali to padaryti.

Pagalios tartasi apie re[i]kalingumą kam nors važiuoti Ryman. Kadangi lietuvių neleidžia, prašyti kokio nors svetimtaučio. Apsistota ant p. Makmito asmens.

7. Teritorija

Žiūrėk pernykščių metų nutarimai ir apie ribas iš pranešimų.

⁴⁸ *Ausgeschlossen* (vok.) – negalima, neįmanoma.

⁴⁹ *Kalbama apie Vilniaus vyskupijos administratorius.*

XII posėdis

1918 rugsėjo 12 d.

Amerikos Delegatai. Atvyksta trys Amerikos delegatai: kun. J. Dabužis, p. adv. B. Mastauskas ir p. K. Pakštas.

Kun. K. Olšauskas sveikina atvykusius, džiaugiasi iš to ir kviečia darban.

P. A. Smetona. 4 metai kaip vargina karas. Kun. V. Bartuška ir p. J. Bielskis mus nudžiugino ir sustiprino. Dabar jau sulaukėm laisvės. Teisybė, dar ne visos. Tikisi, jog amerikiečiai padės. Mes padarėm, ką galėjom; kitaip ir nebuvo galima.

Sveikina svečius vardan V[alstybės] Tarybos ir visos Lietuvos.

Kun. V. Bartuška, kaipo buvęs Amerikos lietuvių atstovas, sveikina atvykusius. Jis elgėsi taip, kaip prigulėjo Lietuvos piliečiui elgtis. Dabar skaito save laimingu, kad jo atšaukimas atkvietė čionai svečius.

Kun. A. Steponaitis vardu Centralinio komiteto „Lituania“ sveikina Amerikos delegatus. Malonu susitikti su Amerikos lietuviais, tuo labiau, kad čionykščiai lietuviai jau nuo seniai buvo santykiuose su Amerikos lietuviais belaisvių šelpime. Belaisvių šelpime atlikta sunkus, bet svarbus darbas. Vardan belaisvių sveikinu atvykusius.

Kun. J. Dabužis. Sveikina susirinkusius veikėjus. Vienas tikslas jungė visus lietuvius. Išreiškia viltį, kad nūn čionai pasitarus, pasiaiškinus, dar geriau eis dalykai.

P. K. Pakštas. Pažymi, jog Amerikos lietuviai įdavė pasveikinimus ir pagarbos jausmus dėl veikėjų Europoj. Pagalios pareiškia, jog jei dėsime ant tėvynės aukuro visas pajėgas, darbas klosis.

Referuoja K. Pakštas apie Ameriką. Pažymi, jog yra atsiųsti Lietuvių tautos tarybos, kuri atstovauja apie 500 000 lietuvių Amerikoje. Norėjo siųsti delegatą nacionalistai⁵⁰, bet jie neturi užtekčiai pinigų.

Nuo sausio 1917 m. lietuviai katalikai subruzdavo pinigus rinkti. Iš pradžių visai nenorėjo pinigų skirti politikai. Pagalios paskyrė 20%. Dabar jau duoda 50%, o gal ir visus.

Lietuvos ateitis. Katalikai ir tautininkai siekiasi prie Lietuvos neprigulmybės. Socialistai linksta prie federacijos su Rusija. Valdžios forma – respublika. To reikalauja visi. Jeigu kas užsimena apie monarchiją, tai žmonės pyksta. Kun. A. Milukas vos per langą išspruko nuo minios, kuomet išreiškė prijaunimą monarchijos formai.

⁵⁰

T.y. Amerikos lietuvių tautininkai, susibūrę į Amerikos lietuvių tautinę sandarą.

Po pernykščio seimo įsteigta Inf[ormacijos] biuras Washingtone. Vedėju p. J. Bielskis. Vėliau papildytas 2 nariais.

13–14 kovo 1918 m. seimas New Yorke. 1200 atstovų. Tikslas:

1) tarti galutinį žodį dėl Lietuvos; 2) suvienodinti partijų darbą.

Socialistai atsisakė dalyvauti, atvyko keletas desėtkų neoficialiai.

Iš laiko sutinka nekelti tokių klausimų, dėl kurių partijos negalėtų susitarti.

Ūpas buvo geras. Dažnai skambėjo himnas.

Išnešė rezoliuciją dėl Lietuvos neprigulmingos respublikos. Žemė – tautos, o ne dvarininkų rankose. Kapitalistų neturi būti. Sudaryta „Pildomasis Komitetas“, kurin įeina abiejų partijų po tris žmones. Jeigu komitetas sutinka, tai tas dalykas vykdinama abiejų partijų.

Amerika ir lietuviai. Amerikos valdžia pamatė lietuviuose galybę ir pamatė, kuri partija vadovaujanti. Komisija iš 9 profesorių nagrinėja tautų klausimą. Lietuvių klausimą nagrinėjo prof[esorius] žydas, prielankus lietuviams. Lenkų klausimas Amerikoje stovi blogai. Lietuviai irgi ant jų įniršę. P. I. Paderewskis susikompromitavęs amerikonų akyse.

3 gegužės lietuvių delegacija iš 23 žmonių atsilankė pas W. Wilsoną. Įduota deklaracija. W. Wilsonas priėmė prielankiai, kalbėjo 5–6 minutes, bet griežto atsakymo negalėjo duoti, nes nebuvo užtektinai pažinęs lietuvių klausimą.

Kun. J. Dabužis. Amerika nori suorganizuoti 14 000 000 armijos⁵¹ dėl Suv[ie-nytų] Valstijų, kitus – Europon. Į porą metų Valstijos sumuš ir padiktuos taiką Berlyne. 500 000 orlaivių ruošinama. Tautoms garantuoja pilną neprigulmybę. Į Karaliaučių ir Rygą amerikonai nori savo koją įkelti. Bus čia liuosi portai⁵², bet amerikonai čia nori turėti sau bazes.

Pažadė[jo] vieną lietuvių įleisti į Taikos kongresą. Reikalinga surasti žmogų, kuriam Entente negalėtų nieko prikišti.

Amerika siunčia 25 000 kariuomenės į Murmaną⁵³. Nori sudaryti lietuvių pulkus (savo ženklai ir viskas, tik priešakyj viena vėliava amerikonų).

Reikalinga steigti Lietuvių informacijos biurus Paryžiuj ir Londone.

Latviai. Latvių klausimo Amerkoj nėra. Amerikos lietuviai kaltina Europos lietuvius veikėjus vokietofiliškume.

Ukrainų klausimas Amerikoje blogai, nes atstovauja žydai.

Atvykimo tikslas. Amerikos pasiuntiniai atvyko čionai, kad surinktų tikrų žinių apie dalykų stovį, nes raštai ir spausdiniai iš Šveicarijos neateidavo. Jie sužinodavo tik šį tą nuo pačių amerikonų. Lenkai visokiais būdais šmeižė lietuvius.

⁵¹ *Taip tekste.*

⁵² *Port (angl.) – uostas.*

⁵³ *T.y. į Murmanską.*

P. B. Bachmetjevas⁵⁴ su senatoriumi H. Lodge gaivino idėją senosios Rusijos palaikymo.

Kard[inolai] Gibbon ir Palmieri⁵⁵ užtaria lietuvių reikalus Ryme.
Reikalinga siųsti bent su delegatu Ryman.

XIII posėdis

1918 rugsėjo 13 d.

Amerikos delegatai atsako į klausimą, dėl ko Amerikos lietuviai labiau nori respublikos, negu monarchijos:

- 1) prie dvaro gali įsivrauti lenkiškas skonis,
- 2) monarchijos dabar griūva: nėra ką mums dabar statyti, o paskui griauti,
- 3) su griuvimu monarchijos nukenčia ir bažnyčia,
- 4) prie respublikos mažiau papuošalų,
- 5) prie dvaro daug intrigų,
- 6) Amerikos lietuviai praktiškai yra patyrę respublikos parankumus.

Pagalios priduria, jog jie čia siųsti, kad darbuotis dėl Lietuvos respublikos. Kitaip atšauks.

Lietuvos delegatai apsaško Lietuvos padėjimą pirmiau ir dabar, praneša, kokiū būdu formavosi V[alstybės] Taryba, pažymi, dėl ko buvo rinktas karalius, dėl ko p. Urach'as, ne kiti, kas vertė prie skubinimo, dėl ko buvo eita į šiokeias tokias tarybas su vokiečiais, o ne su Entente ir t.t., ir t.t.

Po referavimo užduota keletas paklausimų, šiek tiek pasiginčyta dėlei taktikos ir tuomi susirinkimas pabaigta.

Kadangi 14.IX.18 [m.] daugelis mano važiuoti tai į Berną, tai į Genevą, susirinkimas paskirtas 16.IX.18 [m.] 9 val. ryto.

XIV posėdis

1918 rugsėjo 16 d.

V. Lietuvos santykiai su Entente ir neutraliais.

(IV. Santykiai su kaimynais – paaiškėjo referuojant, taigi čia apleista).

1. Vakarų Europa. 2. Amerika 3. Neutralitetas 4. Nepriklausomybė.

P. M. Yčas. Amerikos lietuviai steigia savo biurus Paryžiuje ir Londone, tai jie tą dalyką ir atliks. Mums nėra ką ir svarstyti.

P. A. Smetona. Lietuva yra savarankiška valstija, tai Val[stybės] Taryba turi rūpintis ir veikti visur.

⁵⁴

⁵⁵ *Bachmetjev Boris – Rusijos pasiuntinys JAV.*

Katalikų bažnyčios JAV hierarchai.

P. J. Gabrys. Ententoj yra dvi orientacijos: 1) atstatyti didelę Rusiją; 2) atstatyti didelę Lenkiją. P. G. Clemenceau⁵⁶ prieš kelias dienas pažymėjo savo kalboje, pažymint norą atstatyti Lenkiją istoriškose ribose. Reikia ieškoti kelių, kad tam užbėgus. Ant kiek lietuviai rodysis vokiečių priešais, ant tiek Entente rems mus... Svarbu yra, kad V[alstybės] Taryba žinotų, kas daroma Londone ar Paryžiuje: ji tuomet galėtų spirtis prieš vokiečius.

Kun. V. Bartuška. V[alstybės] Tarybos nariams yra sunku pasisakyti, kas link veikimo pas Entente. Mes čionai likę darbuosimės toje pakraipoj pas Entente drauge su Amerikos delegatais.

P. J. Gabrys. Reikalinga paskelbti neutralitetas: tuomet mūsų kareivius negalės imti anglai, prancūzai ar kiti.

P. A. Smetona. Mums aišku, kad reikia skubinti su nepriklausomybės pripažinimu. Mes ir rodome vokiečiams ir kitiems, kaip neparanku neturėti savo atstovų Berlyne ar kitur. Tuomet p. A. Joffe⁵⁷ ar kas kitas turi aprūpinti mūsų šalis pasais. Sunkumas ir Šveicarijoje tas pats.

Kun. V. Bartuška. Reikia skubinti paskelbti neutralitetą ir štai dėl ko: 1. Anglija, Prancūzija ir Amerika dar nepaskelbė mūsų nepriklausomybės, o karan eina mūsų žmonės, neutraliteto paskelbimas priverstų juos paleisti. 2. Vokiečiai su laiku gal stengsis paimti mūsų jaunimą Vakarų frontui, neutralitetas tam užkirs kelią.

P. J. Gabrys. Neutrali šalis duoda suprasti, jog laukia mūsų pasiuntinių, taigi tuomet duoda suprasti, jog mūsų nepriklausomybę pripažins; vokiečiai, dabar mušami Ententes, irgi labai nesipriešins.

Link neutraliteto: paskelbkit Lietuvoje ir duokit mums žinią: mes čionai pagarsinsim pasaulį. Lietuviams reikia desėtką metų ramybės, kad susitvarkytų, atsistotų ant kojų: neutralitetas čia pagelbės.

P. Smetona. Apie neutralitetą dabar kalbos negali būti. Esame ankštame sąryšy su vokiečiais. Savo akyse nustojom neutraliteto 11 gruodžio 1917 m., gi vokiečių – 23 kovo 1918 m. Entente nenorės pripažinti neutraliteto, kol esame sąryšy su vokiečiais. Vokiečiai negal kištis į mūsų vidų, kol jų nešauksim.

Jei paskelbsim neutralitetą, tuomet išeina vokiečiai, gi ateina bolševikai arba lenkai ir šeimininkauja; be to, yra 20 000 banditų, kuriuos sunku numalšinti.

Altdeutschei⁵⁸ tik laukia netakto iš mūsų pusės, kad paskui užpulti ir panaikinti jau pripažintus aktus. Laikytis reikia, kol Lietuvos garbė neužgauta.

⁵⁶ Clemenceau George – Prancūzijos premjeras ir karo ministras.

⁵⁷ Joffe Adolf – Sovietų Rusijos atstovas Berlyne.

⁵⁸ Greičiausiai Alldeutscher Verband, arba Vokiečių, ar Pangermanistų, sąjungos nariai, raginę sukurti stiprią Vokietijos valstybę ir užimti gretimas, tarp jų ir Pabaltijo, žemes.

Kas dėl neprigulmybės, tai reikia rūpintis paskelbimą jos išgauti pas Entente ir neutralius.

P. M. Yčas. 1. Ukrainiečiai, gruzinai laukia mūsų pasiuntinių. Tačiau sunku mums kas padaryti, kad mūsų žmonių neleidžia net Berlynan. 2. Neutralitetą paskelbti būtų per anksti. Per Murmaną eina Lietuvon mūsų kariuomenė iš Amerikos. Neutraliteto paskelbimas bus kolizijoj su rinkimu kariuomenės Amerikoj ir tuomet W. Wilson'as nerems mūsų klausimo.)

Kun. J. Purickis. Lietuva yra neutrali, nes neskelbia niekam karų. Neutraliteto paskelbimas priguli nuo Valstybės Tarybos.

P. A. Smetona. Kas dėl neutraliteto, juridiskai nesame neutraliai, faktiškai – taip, nes nesame liusi. Politiška konkurencija išveda mus iš neutraliteto.

P. V. Daumantas. Iš Entente sunku išgauti neprigulmybės pripažinimas, nes ji nori sutriuškinti vokiečius. Neutralai gi bijo ir vienu, ir kitų iš kariaujančių.

Reikia rūpintis išgauti pripažinimas iš visų Centralių valstybių.

Konkluzija⁵⁹: neutraliteto paskelbimas mum užkerta kelią pas Entente ir vokiečius.

Kas dėl nepriklausomybės paskelbimo – darbuotis kiek galint.

[XV posėdis]

[1918 rugsėjo 16 d.]

VI. Labdarybė

1. Belaisvių paliuosavimas.

P. M. Yčas. Vilniuje prie Tarybos yra išrinkta komisija, kuri rūpinosi belaisvių paliuosavimu ir pasitraukusių Rusijon grąžinimu. Tos komisijos paduota apie 3 tūkstančiai prašymų dėl pavienių belaisvių paliuosavimo. Tačiau gauta tik 7 atsakymai ir tai negatyviai – nesurasta, nėra gyvo etc. Be to, žmonės siunčia daugybes prašymų per Kreishauptmannus⁶⁰. Iš Vilniaus siunčiami 4 žmonės Berlynan, būtent, kun. Bakštys, p. Chodakauskas, p. P. Grajauskas ir p. J. Bagdonas, kurie belaisvių reikalais rūpinsis. Valdžia sutiko leisti juos maždaug už 8 dienų nuo išvažiavimo atstovų Šveicarijon.

Kun. A. Steponaitis praneša, jog Centralis komitetas „Lituania“, kuris rūpinasi belaisvių likimu, gyvuoja jau beveik 3 metai. Pinigų šelpimui gavo iš pradžių iš D. Britanijos lietuvių, paskui iš Amerikos. Įneigų iš viso buvo 240 645 fr[ankų] 39 ct (10 000 dolerių dar guli čekyje). Išleista apie 140 000 fr[ankų]. Kasoje lieka netoli 100 000 fr[ankų]. Komitetas „Lituania“ (teikė pašalpą materialę (maistas, drabužiai etc.) ir dvasinę (knygos, tautiškas susipra-

⁵⁹ Konkluzija (iš lot. conclusio) – pabaiga, išvada.

⁶⁰ Kreishauptmann (vok.) – apskrities viršininkas.

timas etc.). „Lituania“ suorganizavo lietuvius belaisvius ir apsergėjo išsiblaškymo tarp kitų tautų.

Kas link belaisvių paleidimo namon, „Lituania“ darbuojasi nuo senai, iš pradžių rūpintasi paleisti civiliai, o nuo taikos Lietuvos Brastoj ir kareiviai. Ob[er] Ostas atsakė, jog kliūčių nedarys. Trukdo Karo ministerija. Tuomet Šveicarijos lietuviai (Lietuvos informacijos biuras) užatakavo per spaudą. To vokiečiai bijo. Jau prieš keletą mėnesių prižadėjo paleisti visus, kas neina darbuosna (moterys, seniai, ligoniai, inteligentai etc.), gi rudenį visus kitus. To prižado mes laikysimės ir nuolat atakuosim, kad greičiau leistų.

Austrijoj belaisvių padėjimas dar blogesnis, iš tenai net žinių negaunama tinkamų. Į mūsų atakavimus nenoriai atsakinėjo Austrija.

Paskutiniu laiku užginta siuntinėti pašalpą lietuviams belaisviams iš Šveicarijos. Mūsų įgalotinis Berlyne kun. kan. K. Olšauskas, kuris daug pasidarbavo dėl belaisvių, išgavo leidimą išvežti valgių dėl belaisvių iš Lietuvos. „Lituania“ pasiryžusi yra paskirti didesnes sumas valgių bei knygų supirkimui iš Lietuvos. Kadangi atvyksta keturi žmonės iš Lietuvos, tai reiktų nustatyti tam tikrą tvarką darbu.

P. A. Smetona. Vykstantieji iš Lietuvos bus apmokami Valstybės Tarybos (kelionė, pragyvenimas). Vienas iš jų važinės iš Berlyno bent kartą į mėnesį Lietuvon. Jų užlaikymui bus skiriama 5–6 tūkst[ančiai] markių į mėnesį. Jie rūpinsis susinešti su belaisviais, sužinoti jų padėjimą, suteikti jiems literatūros pasiskaitymui. Bendra sutartis su komitetu „Lituania“ bus reikalinga. Reikalinga bus šelpti ne tik lietuvius, bet ir visus piliečius. Tam bus reikalinga sudaryti fondas apie 200 000 markių.

Iš Lietuvos gabenti bus nelengva, nes bevežant daug žūsta. Turtingesniems prisiųs namiškiai arba giminės; biednesnius šelps fondas. Kas dėl „Lituania“, tai iš tikro ji rimtai dirbo, daug pašalpos ir paguodos suteikė taipgi mums Lietuvoj per savo pasiuntinius, organizuojant pašalpą ir korespondavimą lietuvių su užsieniu.

Kun. J. Dabužis. P. J. Šliūpas skleidžia Amerikoje užmetinėjimus 1) kad „Lituania“ neduoda pašalpos p. J. Savickiui Kopenhagoje dėl belaisvių; 2) kad užsima daugiausia laiškų rašinėjimu ir per daug tam leidžia pinigų.

XVI posėdis

1918 rugsėjo 16 d.

Kun. kan. K. Olšauskas. Praneša, jog nuo senai beldžia vokiečių valdžią ir kad leistų lietuvių komitetą sudaryti. Prie „Deutsch-litauische Gesellschaft“⁶¹ nesidarbuoja, nes nėra laiko tuomi užsiimti.

⁶¹

Deutsch-litauische Gesellschaft (vok.) – Vokiečių-lietuvių draugija.

Karo ministerija buvo leidusi 2 belaisvius pagelbėti darbe (Berlyne), bet iš jų tik vienas tinka darbui. Pagašdinti žiniomis, skleidžiamomis užsienyje apie belaisvių vargus, vokiečiai sutiko galų gale išleisti 4 lietuvius iš Vilniaus. Belaisvių padėtis baisi: iš bado pageltę, sutinę, daugelis džiova serga. Belaisviai turi dirbti sunkius darbus palei Tucher pavyzdį, savimi vežioja per smiltynus kelmus iš girios. Kas link paliuosavimo, tai vokiečiai kieti. Sveikus vargiai į rudenį paleis.

Austrijoje ir Turkijoje belaisvių padėjimas nėra žinomas. Buvo gauta leidimas atvažiuoti, aplankyti, bet įvairios kliūtys sulaikė. Reikės išsirūpinti leidimas iš naujo.

Kun. A. Steponaitis. Paaiškina, jog Kopenhagon jau pasiūsta apie 40 000 frankų. Laiškų rašinėjimo mes kaip ir vengėm, nes nėra žmonių, moka rašyti lietuviškai ir rusiškai. Jeigu privačiai asmenys paskelbia laikraščiuos, kad „Lithuania“ persiuntė laiškus Lietuvon, tai daugelis prašo mūsų rašinėti. Tačiau neturėdami darbininkų, mes būsim priversti pagarsinti, kad daugiau nebesiųsim.

Toliau praneša, jog Entente, nežiūrint į mūsų dideles pastangas ir tankius žygius, nesutiko nė gabalėlio maisto perleisti mūsų belaisviams.

Galų gale išreiškia širdingą padėką „Lithuanios“ ir belaisvių vardu visiems, kurie pasidarbavo ir kurie aukojo dėl belaisvių, ypač Amerikos lietuviams už jų gausias aukas.

P. M. Yčas. Belaisvių šelpimas – tai sunkus ir svarbus darbas, kur „Lithuania“ pasidarbavo čia daugiausia. Gerokai taipgi pasidarbavo p. J. Savickis Kopenhagoje. Už pasidarbavimą priguli jiems ačiū.

Pirmininkas kun. kan. K. Olšauskas konferencijos vardu dėkoja komitetui „Lithuania“, ypač jos pirmininkui už pasidarbavimą.

P. J. Gabrys paduoda sumanymą išnešti konferencijos rezoliuciją kas dėl belaisvių paliuosavimo. Nors buvo sutarta rezoliucijų nedaryti, bet šiam sumanymui niekas nesipriešino.

§ 2, 3 ir 4 paaiškėjo iš referavimo, taipgi apleista čia.

VII. Praktikos dalykai (planų nustatymai)

Susinešimas su Lietuva. Reikalinga taip nustatyti dalykai, kad kurjeris iš Vilniaus bent du kartu į mėnesį pasiektų Berlyną. Iš čia bus teikiamos žinios per spaudą ir kitais keliais Šveicarijon ir Švedijon.

Taikos tarybos⁶²

P. J. Gabrys. Taikos tarybos artinasi. Reikia galvoti apie lietuvių atstovus tenai.

P. A. Smetona. Taikos tarybose didelę rolę loš Amerikos lietuviai, kurių beveik 1/3 yra iš visų lietuvių. Principialis žodis, be abejo, priguli pačiai Lietuvai. Vieni su kitais turi būti harmonijoje. Lietuvos neprigulmybė yra tai bazė ant kurios stoja vieni ir kiti; valdžios forma – tai vidurinis dalykas.

Kun. J. Dabužis. Kandidatas tarybosna turi būti nekaltas akyse vienos ar kitos kariaujančių pusės.

P. J. Gabrys. Jeigu mums neleistų dalyvauti tarybose, tai prisieitų veikti per diplomatus, per spaudą, etc. Jei leis, dalyvaus Valstybės Taryba arba Valdžia. Neužtenka vieno žmogaus, bet reikalinga ištisa organizacija užpakalyje. Jau šiandien reikia rinkti medžiagą, nužiūrėti tinkamus žmones, lėšas etc.

Kun. J. Dabužis. Amerikos lietuviai jau prisirengę. Tarybose Amerika principialią rolę loš. Jeigu Amerikos lietuvių taryba nesusikompromituos, tai tarybosna bus įleistas vienas žmogus: ar jis bus iš Lietuvos, ar iš Amerikos – vis tiek.

Pinigų klausimas

P. A. Smetona. Pinigų klausimas – tai pirmas svarbus klausimas. 200 000 [frankų] duoti korespondentui „Le Temps“ nusvėrė Balkanų klausimą. Apie kandidatą į Taikos tarybas dar neverta kalbėti viešai.

P. M. Yčas. Pinigai – tai ašis, apie kurią suksis dalykai. Jau 1916 m. lenkai ruošėsi prie taikos Petrograde. Lietuva galės tam tikslui paruošti 2 000 000 markių. Reikia, kad ir Amerika parūpintų tiek pat.

Kun. J. Purickis. Jeigu Amerika įsileis delegatą lietuvių, tai savo šalininką, kuris atstovaus Amerikos lietuvius. Lietuva kaip valstybė turi siųsti nuo savęs.

Kun. V. Bartuška ir p. B. Mastauskas. Pataria užkabinti Amerikos kapitalistus pinigų klausime.

Kun. Dabužis. Būt gerai, kad vyskupas P. Karevičius paragintų Amerikos lietuvius prie aukų savo laiku.

Aukščiausias komitetas

Entente nori pripažinti Lietuvos Nepriklausomybę. Reikėtų gal suverenį komitetą, kuris būtų su ja santykiuose. Taip darė pirma lenkai ir pagalios čekoslovakai.

⁶² *Taikos tarybos – čia: derybos dėl taikos ar taikos derybos.*

P. A. Smetona. Taip negalima. Tuomet V[alstybės] Taryba sueis į koliziją su tuo komitetu. Jam galima prileisti, kad ne tautos rinktas.

Kun. kan. K. Olšauskas. Kadangi vokiečiai varžo Valstybės Tarybą, tai gal būtų gera sutverti tokį komitetą, kad jis pertų vokiečiams kailį. Tas komitetas, žinoma, nekenktų V[alstybės] Tarybai.

P. J. Gabrys. Amerikonai ima lietuvius kariuomenėn, tai reikalinga darosi civilinė valdžia; tai ir sudaro toks komitetas, vokiečiai to pribijos.

P. A. Smetona. Gal ir galima būtų daryti Amerikos lietuvių kolonijos vardu. Lenkų kelias pavojingas.

Kun. J. Purickis. Valstybės Taryba rinkta žmonių. Entente apie tai žino ir numano, kad kol [kas] naujai išrinktas komitetas negal turėti žmonėse pasisekimo. Į lenkų elgimąsi nieks rimtai nežiūri.

Kun. V. Daumantas. Turime V[alstybės] Tarybą Lietuvoje kaip valdžią. Jei-gu visi lietuviai pasisakys už Tarybą, jos autoritetas bus didelis pas visus. Mes išlošim, jei bus vienybė.

P. K. Pakštas. Amerikos lietuvių taryba steigs komitetus Londone ir Paryžiuje savo vardu. Jiems Amerika daugiau teiks negu Vilniui.

P. A. Smetona. Politikams daug pasitikėti negalima: Anglija nori to, Amerika kito, Rusija kito. Bus daug intrigų. Apie Tarybą Entente žinojo gerai. Reikia atsargos, kad kas neapviltų. Steigimas tokio komiteto (Aukščiausiojo) užtrauktų didelę atsakomybę.

Šiuomi pasikalbėjimai ir užsibaigė.

Nutarta:

1) konferencijos delegacija iš 3 asmenų, būtent, kun. kan. K. Olšausko, p. B. Mastausko (amerikiečių delegatas) ir kun. A. Steponaičio atsilankys pas Šveicarijos prezidentą Collonder.

2) Šveicarijos kareivių šeimynoms paaukoti 500 fr[ankų] (penkis šimtus) iš Lietuvių tautos tarybos kasos ir apie tai paskelbti „Gazete de Lausanne“.

Konferencijos pirmininkas kun. kan. K. Olšauskas paskelbia konferenciją užbaigta, dėkoja už atvykimą ir dalyvavimą joje, kaip svarbioje istorišku žvilgsniu; mat, susirinkti tokiose aplinkybėse tiek žmonių ir iš taip tolimų kraštų yra tai iš tikrųjų nepaprastas dalykas.

Valstybės Tarybos pirmininkas p. A. Smetona dėkoja Šveicarijos lietuviams už sukvietimą konferencijos. Pažymi, jog lietuviams kaip galint reikia vengti nesusipratimų ir darbuotis iš vien.

Pirmininkas Lietuvių konferencijos Lozanoje
1918.9–16. IX (pas[irašė]) kun. kan. *K. Olšauskas*
Konferencijos sekretorius (pas[irašė]) *A. Steponaitis*